

Svědectví o Ježíšově vzkříšení v 1 Kor 15,1–11

Petr Mareček

Ježíšova smrt a vzkříšení tvoří nejen ústřední obsah křesťanského vyznání víry, ale rovněž náleží k hlavním tématům kázání církve. Tuto skutečnost dosvědčuje již První list Korinťanům, který uchovává v 1 Kor 15,1–11 nejstarší záznam křesťanského vyznání víry ve vzkříšení Ježíše z Nazareta.¹ Tento list, který živě reflektuje osobnost, styl a myšlení Pavla a který je jeho reakcí na problémy a roztržky v korintské církevní obci, napsal apoštol v Efesu nebo v jeho blízkém okolí (srov. 1 Kor 16,8), pravděpodobně na jaře (srov. 1 Kor 5,7–8), asi roku 55 nebo 56.² Hodnota Prvního listu Korinťanům spočívá především v jeho praktickém obsahu. Zabývá se totiž konkrétními problémy křesťanů v Korintu, které neztratily nikdy na své aktuálnosti. Lze si všimnout, že žádný jiný novozákonní spis není tak úzce spojen se situací adresáta, jako je tomu u Prvního listu Korinťanům.

Důležitost a významnost textu 1 Kor 15,1–11 je dána nejen jeho obsahem (jak už bylo výše uvedeno, tato perikopa předkládá nejstarší záznam křesťanského vyznání víry), nýbrž vychází najevo i z jeho kontextu (tvoří výchozí bod pro projednání tématu vzkříšení Krista a vzkříšení mrtvých, ke kterému apoštol Pavel sám z vlastní iniciativy přistupuje a kterému se velmi obsáhlým a důkladným způsobem věnuje).³ Text 1 Kor 15 je totiž se svými 58 verši nejrozsáhlejší kapitolou celého listu a zároveň nejdelší kapitolou v celém *Corpus Paulinum*. Téma vzkříšení v 1 Kor náleží k obsáhlejším projednáním jednoho tématu, které nalezneme v Pavlových listech. Tematika v 1 Kor 15 je nejzávažnější otázkou a nejdůležitější instrukcí v celém dopise.⁴ Tuto kapitolu můžeme považovat za teologický vrchol celého listu.⁵

Naše studie se člení do sedmi částí. První probere problematická místa ve znění řeckého textu 1 Kor 15,1–11. V druhé části bude věnována pozornost strukturálnímu uspořádání 1 Kor a bude popsán kontext zkoumané perikopy. Třetí část předloží strukturu 1 Kor 15,1–11. Ve čtvrté části bude projednána problematika tradice a redakce textu. Pátá část se bude zabývat otázkou literární formy textu. Šestá část

¹ Takto hodnotí např. E. LICHTENSTEIN, „Die älteste christliche Glaubensformel,“ ZKG 63 (1950–1951): 1–74; J. KREMER, *Das älteste Zeugnis von der Auferstehung Christi: Eine bibeltheologische Studie zur Aussage und Bedeutung von 1 Kor 15,1–11*, SBS 17, Stuttgart: Katholisches Bibelwerk, 1970. G. BORNKAMM, *Jesus von Nazareth*, Stuttgart: Kohlhammer, 1975, s. 14 v souvislosti s 1 Kor 15,3–5 používá vyjádření „Urge-stalt des Evangeliums“.

² Srov. L. TICHÝ, *Úvod do Nového zákona*, Svitavy: Trinitas, 2003, s. 180.

³ Perikopa 1 Kor 15,1–11 patří mezi nejčastěji projednávané texty Nového zákona. Jelikož bylo sepsáno skutečně bezpočet odborných článků a pojednání k této perikopě, je zcela zřejmé, že tato studie není s to obsáhnout veškerou existující literaturu. Obsáhlý seznam literatury nabízí např. W. SCHRAGE, *Der erste Brief an die Korinther*, sv. 4, 1 Kor 15,1–16,24, EKK 7/4, Zürich: Benzinger; Neukirchen: Neukirchener Verlag, 2001, s. 10–13; H. MERKLEIN – M. GIELEN, *Der erste Brief an die Korinther: Kapitel 11,2–16,24*, ÖTK 7/3, Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2005, s. 249–254.

⁴ J. A. FITZMYER, *First Corinthians: A New Translation with Introduction and Commentary*, New Haven: Yale University Press, 2008, s. 540. Srov. též H. D. WENDLAND, *Die Briefe an die Korinther*, NTD, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1965, s. 120.

⁵ J. KREMER, *Der erste Brief an die Korinther*, RNT, Regensburg: Friedrich Pustet, 1997, s. 318.

nabídne na základě stanovené struktury analýzu jednotlivých výrazů v textu. V sedmé, závěrečné části bude shrnujícím způsobem poukázáno na celkové poselství interpretovaného textu.

1. TEXTOVÁ KRITIKA – POZNÁMKY KE ZNĚNÍ TEXTU

Třebaže perikopa 1 Kor 15,1–11 z hlediska textové kritiky nevykazuje problematická místa zásadního charakteru, řecké vydání Nového zákona NESTLE-ALAND vypočítává deset nejistých míst v tomto textu.⁶ Ve verši 2 je obtížné vyjádření $\epsilon\iota\kappa\alpha\tau\acute{\epsilon}\chi\epsilon\tau\epsilon$ v části textové tradice (D^{*c} F G ar b t vg^{ms}; Ambst) nahrazeno jednodušší formulací $\omicron\phi\epsilon\iota\lambda\epsilon\tau\epsilon\ \kappa\alpha\tau\acute{\epsilon}\chi\epsilon\iota\nu$. Lze si všimnout, že ve verši 3 chybí formulace $\omicron\ \kappa\alpha\iota\ \pi\alpha\rho\acute{\epsilon}\lambda\alpha\beta\omicron\nu$ u některých svědků textu (b; Ir^{lat} Ambst). Ve verši 5 textová tradice nabízí dvě varianty. Nejprve místo $\epsilon\iota\tau\alpha$ vkládá část textové tradice ($\aleph$ A 33. 81. 614. 1175 pc) synonymum $\epsilon\pi\epsilon\iota\tau\alpha$, zřejmě v souladu s jeho použitím v následujícím verši, zatímco jiné rukopisy (D^{*} F G lat) zde uvádí formulaci $\kappa\alpha\iota\ \mu\epsilon\tau\grave{\alpha}\ \tau\alpha\upsilon\tau\alpha$, která slouží k vyjádření časového sledu a která by tak formuli prvokřesťanské tradice nechala končit s odkazem na Petra.⁷ Dále pak v některých svědčích textu je slovo $\delta\acute{\omega}\delta\epsilon\kappa\alpha$ nahrazeno výrazem $\epsilon\upsilon\delta\epsilon\kappa\alpha$ (D^{*} F G latt sy^{hmg}). Zda tato změna nastala pod vlivem Mt 28,16 nebo Lk 24,33, nelze s jistotou potvrdit.⁸ Nahrazení $\epsilon\iota\tau\alpha$ ve verši 7 výrazem $\epsilon\pi\epsilon\iota\tau\alpha$ mnohými svědky textu ($\mathfrak{P}^{46}$ $\aleph^{*}$ A F G K 048. 0243. 33. 81. 614. 630. 1175. 1739. 1881 al) je možné připsat snaze o ujednacení textu. Místo $\omicron\upsilon\ \kappa\epsilon\upsilon\eta\ \acute{\epsilon}\gamma\epsilon\nu\eta\theta\eta$ ve verši 10 uvádí některé rukopisy (D^{*} [F G: $\omicron\upsilon\ \gamma\acute{\epsilon}\gamma\omicron\nu\epsilon\iota\nu$] b Ambst) formulaci $\pi\tau\omega\chi\eta\ \omicron\upsilon\kappa\ \acute{\epsilon}\gamma\epsilon\nu\eta\theta\eta$. Na konci verše 15,10 někteří svědkové textu uvádí $\eta\ \epsilon\iota\varsigma\ \acute{\epsilon}\mu\acute{\epsilon}$ ($\mathfrak{P}^{46}$ syr^{hmg} goth Theodore), což je třeba pokládat za pozdější přizpůsobení k vyjádření v první části verše.⁹ Není snadné rozhodnout, zda ve verši 10 k vyjádření $\omicron\upsilon\nu\ \acute{\epsilon}\mu\omicron\iota$ „se mnou“ patří člen η . Člen chybí v řadě významných svědků textové tradice ($\aleph^{*}$ B D^{*} F G 0243. 0270*. 6. 1739 pc latt), na druhou stranu je však dosvědčen rovněž velmi starobylými rukopisy ($\mathfrak{P}^{46}$ $\aleph^2$ A D¹ Ψ 33. 1881 $\mathfrak{M}$). Na základě této skutečnosti je člen η v řeckém vydání Nového zákona N-A²⁷ uveden v hranatých závorkách.¹⁰

2. STRUKTURÁLNÍ USPOŘÁDÁNÍ LISTU A KONTEXT 1 KOR 15,1–11

První list Korintánům neobsahuje jinak pro listy apoštola Pavla běžné členění na první část naukovou a druhou praktickou,¹¹ nýbrž zabývá se rozličnými tématy

⁶ Srov. NESTLE – ALAND, *Novum Testamentum Graece*, ed. B. Aland et al., 27. vyd., Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2001, s. 466–467 (dále N-A²⁷).

⁷ E. J. SCHNABEL, *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*, Wuppertal: R. Brockhaus; Giessen: Brunnen, 2006, s. 868.

⁸ B. M. METZGER, *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, Stuttgart: United Bible Societies, 2000, s. 500 k tomuto místu uvádí: „Instead of recognizing that $\delta\acute{\omega}\delta\epsilon\kappa\alpha$ is used here as an official designation, several witnesses, chiefly Western, have introduced the pedantic correction $\epsilon\upsilon\delta\epsilon\kappa\alpha$.“

⁹ Tamtéž, s. 501.

¹⁰ Umístění členu do hranatých závorek v řeckém textu Nestle-Aland dává najevo nejistotu přináležení tohoto textu k původnímu textu. Uživateli tohoto vydání se musí na základě údajů v textovém aparátu sám rozhodnout. Ovšem může vycházet z toho, že vydavatel přináležení textu v závorce k původnímu textu pokládá za pravděpodobnější (srov. N-A²⁷, s. 7*).

¹¹ Srov. např. List Římanům: 1,18–11,33: nauková část; 12,1–15,13: prakticko-povzbuzující část.

často volně spojenými, které se týkají situace křesťanů v Korintu.¹² Začátek listu (1,1–9) tvoří preskript (1,1–3) a díkůvzdání (1,4–9). Závěr listu (16,1–24) obsahuje praktické pokyny ohledně organizace sbírky (16,1–4), informuje o Pavlových plánech (16,5–9), zmiňuje se o některých spolupracovnících (16,10–18) a uvádí pozdravy (16,19–24). Hlavní část listu (1,10–15,58) zahrnuje reakce apoštola Pavla na situaci církevní obce v Korintu, o které se dozvěděl z rozličných zdrojů.¹³

Z literárního hlediska lze pozorovat, že 1 Kor 15 přerušuje po sobě následující odpovědi na dotazy (7,1; 8,1; 12,1; 16,1.12), které Pavel obdržel od Korintanů zřejmě ve formě dopisu. Je možné, že se apoštol Pavel mohl dovědět o tom, že se v Korintu objevil názor, „že vzkříšení mrtvých není,“ ze stejného zdroje, jako o tom, že mezi křesťany vyvstávají hádky (1 Kor 1–4), tj. z Chloina domu (1,11).¹⁴ Skutečnost, že problematiku vzkříšení nezařazuje hned za 1 Kor 1–4 do pořadí informací, které obdržel, nýbrž zabývá se jí až v 15. kapitole, můžeme vysvětlit tím, že Pavel své odpovědi uspořádává z hlediska tématu. Rovněž si lze všimnout, že do sledu odpovědí na otázky z dopisu je vsunuta problematika 11,1–34, která je reakcí na informace pocházející z jiného zdroje (11,18: „předně slyším“) a vytváří tak s 12–14 větší tematický celek týkající se bohoslužebných shromáždění (11,2–14,40). Není to poprvé, co Pavel umísťuje téma eschatologie na závěr listu (srov. 1 Sol 4,13–5,11). Kromě toho můžeme postřehnout, že v 1 Kor téma christologie (1,10–4,21) a eschatologie (15,1–58) vytváří z věcného hlediska vyhovující rámec pro ostatní témata: etické přestupky (5,1–6,20), manželství a svobodný stav (7,1–40), maso obětované modlám (8,1–11,1), bohoslužebná shromáždění (11,2–14,40). Pojednání o charismatech v 1 Kor 12–14, které předchází nauce o eschatologii, odpovídá řazení těchto témat v úvodním díkůvzdání (1,7–8).¹⁵

V 1 Kor 15 se Pavel vypořádává s mylným učením, které popíralo vzkříšení z mrtvých (1 Kor 15,12). Bližší charakteristiky tohoto mylného učení apoštol neuvádí. Text této kapitoly, jenž tvoří uvnitř celého listu z formálního hlediska uzavřený celek,¹⁶ lze rozdělit do dvou hlavních částí:¹⁷ V první části Pavel nejprve pojednává

¹² Tematická různorodost volně řazených témat vedla některé odborníky k domněnkám, že 1 Kor je vytvořen ze čtyř původně samostatných listů. Takto Ch. SENFT, *La première Épître de Saint Paul aux Corinthiens*, CNT 7, Genève: Labor et Fides, 1990, s. 18–19.

¹³ V 1 Kor 5,9 připomíná apoštol Pavel dopis, který již dříve napsal do Korintu, který se nám však nedochoval. Na tento dopis korintská církevní obec zjevně odpověděla. Dopis Korintanů obsahoval mnoho dotazů, na které apoštol Pavel v 1 Kor odpovídá: jedná se o otázky „manželství a zdrženlivosti“ (7,1); „panenství“ (7,25); „obětovaného masa modlám“ (8,1); „duchovních darů“ (12,1); „sbírky pro církev v Jeruzalémě“ (16,1) a „Apolla a jiných bratří“ (16,12). Apoštol Pavel získal informace o stavu církevní obce v Korintu ještě jiným způsobem: z domu Chloé (1,11) a z dalších ústních zdrojů (5,1: „proslýchá se“; 11,18: „předně slyším“). Reakce na tyto zprávy se objevuje v 1 Kor 1–4; 1 Kor 5–6 a 1 Kor 11,17–34.

¹⁴ Nic nenaznačuje, že by Pavel obdržel písemný dotaz ohledně této problematiky. Takto H. LIETZMANN, *An die Korinther I.II*, doplnil W. G. Kümmel, HNT 9, Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1969, s. 76.

¹⁵ Na význam díkůvzdání pro stavbu 1 Kor je opětovně upozorňováno. Např. E. FASCHER, *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*, sv. 1, *Einführung und Auslegung der Kapitel 1–7*, ThHK 7/1, Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1975, s. 85.

¹⁶ W. SCHMITHALS, *Die Gnosis in Korinth: Eine Untersuchung zu den Korintherbriefen*, FRLANT 66, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, s. 12–17 poukazuje na skutečnost, že 1 Kor 15 přerušuje souvislost mezi kap. 12–14 a 16 a že se dobře pojí s 1 Kor 11,34. Dochází k závěru, že 1 Kor 15 patří k dopisu A, který obsahuje: 2 Kor 6,14–7,1; 1 Kor 9,24–10,22; 6,12–20; 11,2–34; 15; 16,13–24.

¹⁷ G. SELLIN, *Der Streit um die Auferstehung der Toten: Eine religionsgeschichtliche und exegetische Untersuchung von 1. Korinther 15*, FRLANT 138, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1986, s. 210 a 230;

o skutečnosti a nezbytnosti vzkříšení z mrtvých (15,1–34). Při své argumentaci vychází z prvokřesťanského vyznání o smrti a vzkříšení Krista (15,1–11), upozorňuje, že popírání skutečnosti vzkříšení z mrtvých znamená zároveň zneuznání Kristova vzkříšení (15,12–19), dokazuje vzkříšení z mrtvých na základě vzkříšení Krista – prvotiny zesnulých a na základě mesiánské identity a role Krista, skrze kterého je s konečnou platností odstraněn problém smrti vyvolaný Adamem (15,20–28: tyto verše zařazují Kristovo vzkříšení do eschatologického procesu, který vede k absolutní Boží vládě) a nakonec se ve své argumentaci odvolává na praxi v této církevní obci křtu za zemřelé a na své vlastní jednání a varuje před popíráním vzkříšení (15,29–34: vyjmenovává praktické důsledky víry a nevěry vůči budoucímu vzkříšení). V druhé části se Pavel zabývá problematikou vzkříšení těla a poukazuje na vzkříšení jako na nové stvoření (15,35–58). Nejprve zdůrazňuje odlišnost vzkříšeného těla od těla pozemského (15,35–44), pak ji osvětluje pomocí srovnání prvního a posledního Adama (15,45–49) a nakonec poukazuje na proměnění všech, jak živých, tak mrtvých, a na jistotu zaslíbeného triumfálního vítězství nad smrtí (15,50–58). Z Pavlovy argumentace v 1 Kor 15 vychází zcela zřetelně najevo, že víra ve vzkříšení mrtvých je neoddelitelně spjata s vírou ve vzkříšení Ježíše Krista. Zvěst o vzkříšení Krista (1 Kor 15,1–11) je neslučitelná s popíráním vzkříšení mrtvých (1 Kor 15,12).

3. STRUKTURA TEXTU

Úryvek 1 Kor 15,1–11 vykazuje jasné strukturální uspořádání. Úvodní dva verše vypovídají o významu evangelia, které Pavel Korinťanům zvěštoval a které je společným základem křesťanské existence (15,1–2). Apoštol Pavel pak, jak sám na úvod sděluje, cituje téměř doslovně převzatou tradici o smrti a vzkříšení Krista, které je potvrzeno svědky (15,3–7). Toto svědectví doplňuje údaji o své osobě (15,8–10). Ve verši 15,8 Pavel líčí své vlastní setkání se vzkříšeným Kristem – činí tak pomocí stejného vyjádření jako v předchozích verších a staví se tak na roveň se svědky vzkříšeného Krista. Verše 15,9–10 uvádí důsledky, které vyplynuly pro Pavla z tohoto setkání. Závěrečný verš (15,11) ve formě shrnutí vypovídá o všeobecném uznání Pavlova evangelia, které Korinťané přijali od Pavla a které je v souladu s apoštolským zvěstováním. Verše 15,1–2 a 15,11 nechávají rozpoznat, že Pavlovi jde o shodu jeho zvěstování s celým prvokřesťanským zvěstováním, zvláště s uznávanými autoritami.¹⁸ Sloveso ἐπιστεύσατε 15,2.11 tvoří inkluzi našeho textu a dává tak najevo, že 1 Kor 15,1–11 je literární jednotkou.

4. PROBLEMATIKA TRADICE A REDAKCE TEXTU

Mezi exegety panuje konsensus, že text 1 Kor 15,1–11 obsahuje předpavlovskou tradici. Skutečnost, že apoštol Pavel od verše 15,3b cituje ustálenou prvokřesťan-

KREMER, *Der erste Brief an die Korinther*, s. 318–319; SCHNABEL, *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*, s. 865–866.

¹⁸ P. von der OSTEN-SACKEN, „Die Apologie des paulinischen Apostolats in 1 Kor 15,1–11,“ ZNW 64 (1973): 247.

skou formuli, je patrná z několika hledisek. V první řadě je to zřejmé z úvodních slov „Předal jsem vám především to, co jsem sám přijal“ (15,3a), kde se vyskytují slovesa παραδίδουσι „předat“ a παραλαμβάνειν „převzít“, která odpovídají hebrejským výrazům מִן הַיָּד וּמִן הַלֵּב, a která jsou v židovství pokládána za *termini technici* k vyjádření procesu tradování (srov. 1 Kor 11,23).¹⁹ Dále nelze přehlédnout, že se v textu setkáváme se slovy a jazykovými obraty, které nepatří k obvyklému způsobu Pavlova vyjadřování a které náleží k typickým formulacím, jež jsou převzaté z tradice. K takovému vyjádření patří: ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν „za naše hříchy“, ²⁰ κατὰ τὰς γραφάς „ve shodě s Písmem“, ²¹ τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ „třetího dne“, ²² ὤφθη „ukázal se“ (1 Kor 15,6.7.8; v *Corpus Paulinum* pak už jen v 1 Tim 3,16), ²³ δώδεκα „Dvanáct“. ²⁴ Nakonec si můžeme všimnout, že ze syntakticko-stylistického uspořádání textu je zřejmé, že se jedná o formuli, která nepochází od Pavla. Velmi sporným však zůstává rozsah této Pavlem převzaté tradice, její původ, její dějiny tradování.²⁵

Z literárního hlediska vychází najevo, že text 1 Kor 15,3b–5 vykazuje paralelní uspořádání větných částí, a upozorňuje tak na ustálenou stylizaci s osobitým charakterem. Následující verše 15,6–8 jsou sice připojeny k předcházejícímu textu pomocí výrazu ὤφθη „ukázal se“, ale nevyznačují se již tak zřetelným paralelním uspořádáním, což platí zvláště pro verše 15,6b a 15,8. Jaký byl rozsah Pavlem citované tradice? Byl předložen názor, že tradice končí veršem 4.²⁶ Z hlediska stylizace textu je patrné, že rytmus jazyka se v 1 Kor 15,5b mění. Tato skutečnost však v žádném případě neznamená, že původní formuli tvořil text, který končil výrazem ὤφθη a že tak neobsahoval údaj o osobách, kterým se Ježíš zjevil.²⁷ Na základě použití ὤφθη v Septuagintě (např. Gn 12,7; 17,1; 18,1) a rovněž v Novém zákoně (např. Lk 1,11; 24,34; Sk 13,31) je jasné, že s tímto slovesem jsou vždy jmenování adresáti zjevení. Objevilo se též pojetí, že původně bylo zmíněno pouze zjevení Petrovi a že údaj o Dvanácti je pozdějším dodatkem.²⁸ Zde je však nutno dodat, že zlom v toku textu nastává až veršem 6. Kromě toho se očekává, že podle

¹⁹ Srov. K. WEGENAST, *Das Verständnis der Tradition bei Paulus und in den Deuteropaulinen*, Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1962, s. 30–33; H. L. STRACK – P. BILLERBECK, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, sv. 3, München: C. H. Beck, 1994, s. 444.

²⁰ Pavel zpravidla hovoří o hříchu v jednotném čísle. Použití plurálu u něho najdeme jinak téměř jen ve starozákonních citátech (Řím 4,7; 11,27) nebo v převzatých formulacích (Gal 1,4). Srov. G. STÄHLIN, „ἁμαρτάνω κτλ.“, *ThWNT*, sv. 1, s. 297.

²¹ Pavel naproti tomu používá formule: γέγραπται „je psáno“ (srov. 1 Kor 9,9; 14,21; Gal 3,13); γέγραπται γὰρ „je totiž psáno“ (srov. Řím 12,19; 14,11; 1 Kor 1,19; 3,19; Gal 3,10; 4,22.27: pouze v Gal 4,22 tato formule uvádí narážku, zatímco v ostatních případech uvádí přímé citáty); καθὼς γέγραπται „tak je psáno“ (Řím 1,17; 2,24; 3,4.10; 4,17; 8,36; 9,13.33; 10,15; 11,8.26; 15,3.9.21; 1 Kor 1,31; 2,9; 2 Kor 8,15; 9,9); ὥσπερ γέγραπται „jak je psáno“ (1 Kor 10,7); λέγει γὰρ ἡ γραφή „Písmo totiž praví“ (Řím 9,17; 10,11; srov. 4,3; Gal 4,30).

²² Pavel nikdy sám takovouto formuli neuvádí.

²³ Srov. Lk 24,34; Sk 13,31; Sk 26,16.

²⁴ Apoštol Pavel nepoužívá nikdy výrazu δώδεκα k označení Ježíšových učedníků, popř. apoštolů. Když Pavel zmiňuje οἱ ἀπόστολοι (Gal 1,19; 2 Kor 11,5; 12,11), tak se nejedná o skupinu totožnou s δώδεκα.

²⁵ První důkladný výklad tohoto místa ve smyslu předpavlovské tradice nabízí A. SEEGER, *Der Kathetismus des Urchristentums*, Leipzig: A. Deichert, 1903.

²⁶ J. HÉRING, *La première Épître de Saint Paul aux Corinthiens*, CNT 7, Neuchâtel: Éditions Delachaux & Niestlé, 1949, s. 134; C. BUSSMANN, *Themen der paulinischen Missionspredigt auf dem Hintergrund der spätjüdisch-hellenistischen Missionsliteratur*, EHS.T, Bern: Lang, 1971, s. 101–107.

²⁷ Takto W. MICHAELIS, *Die Erscheinungen des Auferstandenen*, Basel: Heinrich Majer, 1944, s. 12–13; E. BAMMEL, „Herkunft und Funktion der Traditionselemente in 1. Kor. 15,1–11“, *ThZ* 11 (1955): 403.

starozákonní a židovské právní tradice (Dt 19,15) bude jmenována dvojice svědků, v tomto případě Petr a Dvanáct.²⁹ Někteří autoři se domnívají, že text tradice sahá až k verši 8.³⁰ Veršem 15,6 ale začíná nová hlavní věta, a tím nový větný celek. Verše 15,6–8 poskytují rozšíření svědků zjevení. Verše 15,6b.8 lze pokládat za Pavlovo doplnění. Verš 15,6b se z hlediska strukturálního vymyká paralelnímu uspořádání formulací v blízkém kontextu a z hlediska věcného představuje epexegetické vysvětlení předchozí formulace v 15,6a, které pomocí vyjádření „dosud“ sahá až do období sepsání 1 Kor, a z toho důvodu pochází od samotného Pavla.³¹ Osobní výpověď Pavla v 15,8 jej přičleňuje k předchozímu seznamu svědků v 15,5–7 a zároveň připravuje verše 15,9–10. Většina exegetů zastává názor, že prvokřesťanská formule tradice zahrnuje text 1 Kor 15,3b–5.³²

Mezi exegety není shoda v tom, zda 1 Kor 15,3b–5 je jednotnou formulí tradice. Byl předložen názor, že se zde jedná o původně jednotlivá vyjádření, která Pavel sám sestavil dohromady. Jako odůvodnění bývá mimo jiné uváděno, že opakované ὅτι se nehodí k jednotné formulaci a že upozorňuje na skutečnost, že se jedná o sestavený text.³³ Je pravda, že nejstarší formule vyznání víry byly jednočlenné nebo dvojčlenné (srov. např. Řím 4,25; 8,34; 14,9; 2 Kor 5,14–15; 1 Sol 4,14–15). Z důležitého úvodu v 15,1 však vychází jednoznačně najevo, že citace v 1 Kor 15,3b–5 je jednotnou formulací. Opakující se ὅτι není třeba považovat za ὅτι *recitativum*, tj. uvozující přímou řeč, pak by se druhý prvek skládal pouze z ἐτάφη, což je velmi nepravděpodobné. Je nápadné, že text 15,3b–5 jako celek působí mnohem propracovaněji především svými upozorněními ohledně naplnění Písma, odkazem na třetí den a výpověďmi o pohřbu a zjeveních. Můžeme se tedy domnívat, že takto stylizovaná formule již byla utvořena v tradici.

Verš 7 vykazuje zřetelný paralelismus s veršem 5, kromě toho je bijící do očí vyjádření „všem apoštolům“, které nelze beze všeho spojit se zmínkou o „Dvanácti“ v 1 Kor 15,5 a o „apoštolech“ v 1 Kor 15,9. Z tohoto důvodu je zapotřebí počítat s tím, že Pavel zde přebírá stylizaci tradice. Verš 7 kvůli své paralelitě k verši 5 mohl být již předpavlovský dodatek k formuli 15,3b–5. Můžeme tedy předpokládat, že textové jednoty 15,3b–5 a 15,7 mají předpavlovský původ a vykazují z hle-

²⁸ Srov. G. D. FEE, *The First Epistle to the Corinthians*, NICNT, Grand Rapids: Eerdmans, 1987, s. 723; FITZMYER, *First Corinthians*, s. 541 a 549. A. LINDEMANN, *Der erste Korintherbrief*, HNT 9,1, Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 2000, s. 329 jako odůvodnění uvádí: „Das εἴτα τοῖς δώδεκα hat in der ersten Grundaussage inhaltlich keine Entsprechung, formal steht εἴτα anstelle des bis dahin üblichen καί.“

²⁹ CH. WOLFF, *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*, ThHK 7, Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 2000, s. 358.

³⁰ Srov. B. GERHARDSSON, *Memory and Manuscript: Oral Tradition and Written Transmission in Rabbinic Judaism and Early Christianity*, přeložil Eric J. Sharp, ASNU, Uppsala: C. W. K. Gleerup, 1961, s. 299–300; J. ROLOFF, *Apostolat – Verkündigung – Kirche: Ursprung, Inhalt und Funktion des kirchlichen Apostelamtes nach Paulus, Lukas und den Pastoralbriefen*, Gütersloh: G. Mohn, 1965, s. 47–48.

³¹ J. MURPHY-O'CONNOR, „Tradition and Redaction in 1 Cor 15:3–7,“ CBQ 43 (1981): 585–586 připisuje celý verš 6 apoštolu Pavlovi.

³² Srov. např. WOLFF, *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*, s. 358; SCHRAGE, *Der erste Brief an die Korinther*, sv. 4, 1 Kor 15,1–16,24, s. 20; MERKLEIN – GIELEN, *Der erste Brief an die Korinther: Kapitel 11,2–16,24*, s. 265.

³³ Srov. U. WILCKENS, „Der Ursprung der Überlieferung der Erscheinungen des Auferstandenen: Zur traditionsgehistorischen Analyse von 1. Kor. 15,1–11,“ in *Dogma und Denkstrukturen: Edmund Schlink in Verehrung und Dankbarkeit zum sechzigsten Geburtstag*, ed. W. Joest a W. Pannenberg, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1963, s. 73; R. H. FULLER, *The Formation of the Resurrection Narratives*, London: SPCK, 1972, s. 14.

diska stylistiky osobitou formu. Názor, že tyto verše odráží počátky církve, kdy vedle sebe stojí dvě konkurenční skupiny, přívrženci Petra a přívrženci Jakuba, které se odvolávaly na to, že jejich autoritám se zjevil vzkříšený Kristus jako první, odůvodňující takto svůj nárok na vedení v církevní obci (přitom zjevení Dvanácti a všem apoštolům byla pokládána za totožná),³⁴ nelze z textu potvrdit. Z historického hlediska je těžko představitelné, že by se Jakub domáhal prvenství zjevení Vzkříšeného a stavěl se proti Petrovi nebo že by jeho přívrženci s ním takovým vystupovali. Spíše se lze domnívat, že verš 7 dosvědčuje sukcesivní tradici, která vznikla v důsledku změny struktury jeruzalémské obce.³⁵ V současném textu listu se nesporně jedná o výčet svědků, ze kterého není v žádném případě patrný nějaký konkurenční tón. Zjevení neslouží k oprávnění nároků autority, nýbrž jako skutečnost dosvědčující Vzkříšeného. Verše 15,6–7 na rozdíl od 15,3b–5 obsahují pouze výčet příjemců zjevení, který stěží mohl existovat takto samostatně. Vznik formule lze sotva s jistotou stanovit. Verše 6a a 7 mají předpavlovský původ, avšak netvořily součást formule tradice 15,3b–5.³⁶ Nelze vyloučit, že Pavel v okamžiku sepsování 1 Kor měl již k dispozici skrze dějiny tradování spojené části tradice v rozsahu veršů 3b–7 (bez verše 6b).³⁷

Pokud jde o otázku stáří a místa vzniku této tradice, exegeté předkládají rozličné návrhy. Zdůraznění, že smrt a vzkříšení jsou „ve shodě s Písmem“, poukazuje na židokřesťanskou církevní obec. Tuto možnost rovněž potvrzuje formulace ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν „za naše hříchy“, která obsahuje myšlenku smíření, jejíž znalost je doložena v palestinském židovství. Jazykové a myšlenkové podobnosti našeho textu s Lk 24,34 dosvědčují vysoké stáří formule v 1 Kor 15,3b–5. Je však třeba doznat, že nelze přesně stanovit čas a místo převzetí této tradice Pavlem. Zda to bylo hned po jeho obrácení v Damašku,³⁸ při jeho návštěvě Jeruzaléma (Gal 1,18) nebo před započítím jeho misijních cest v Antiochii (srov. Sk 11,26), kam se dostalo slovo evangelní zvěsti po Štěpánově smrti (Sk 11,19–20).³⁹ Rovněž se nedá zjistit, zda tuto tradici převzal v aramejském znění, nebo již v řecké verzi překladu.⁴⁰ Jazyková otázka není rozhodující, jelikož na všech uvedených místech

³⁴ A. von HARNACK, „Die Verklärungsgeschichte Jesu, der Bericht des Paulus (1 Kor 15,3) und die beiden Christusvisionen des Petrus,“ in *Zur neutestamentlichen Überlieferung von der Auferstehung Jesu*, ed. P. Hoffmann, EdF 522, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1988, s. 97–98; W. PRATSCHER, *Der Herrenbruder Jakobus und die Jakobustradition*, FRLANT 139, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1987, s. 35–46.

³⁵ U. WILCKENS, *Auferstehung: Das biblische Auferstehungszeugnis, historisch untersucht und erklärt*, Themen der Theologie 4, Stuttgart: Kreuz-Verlag, 1970, s. 25: „In der Tat spiegelt sich in der Abfolge von Petrus und dem Zwölfkreis zu Jakobus und einem größeren Kreis von Missionaren (Aposteln) die Geschichte der Führungsverhältnisse in Jerusalemer Gemeinde.“

³⁶ SCHRAGE, *Der erste Brief an die Korinther*, sv. 4, 1 Kor 15,1–16,24, s. 20–21. P. J. KEARNEY, „He Appeared to 500 Brothers (1 Cor XV 6),“ NT 22 (1980): 264–284 se domnívá, že Pavel zde přebírá a přetváří židovsko-helenistickou tradici doxologického charakteru pocházející z jeruzalémské církevní obce, která zahrnovala text 15,6a (bez ἐπεὶ) a 15,7b (bez εἴτα). Výraz ἐφάπαξ přitom náležel k 15,7b.

³⁷ SROV. K. KERTELGE, *Grundthemen paulinischer Theologie*, Freiburg: Herder, 1991, s. 31, pozn. 22; H. KESSLER, *Sucht den Lebenden nicht bei den Toten: Die Auferstehung Jesu Christi in biblischer, fundamentaltheologischer und systematischer Sicht*, Würzburg: Echter, 1995, s. 146.

³⁸ Takto HÉRING, *La première Épître de Saint Paul aux Corinthiens*, s. 134; SCHNABEL, *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*, s. 874–875.

³⁹ SROV. MERKLEIN – GIELEN, *Der erste Brief an die Korinther: Kapitel 11,2–16,24*, s. 266.

⁴⁰ Jsou uváděny důvody pro aramejský původ (J. JEREMIAS, *Abendmahlswoorte Jesu*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1960, s. 96–98; F. HAHN, *Christologische Hoheitstitel: Ihre Geschichte im frühen Chris-*

existovala křesťanská společenství, která používala oba dva jazyky.⁴¹ Na základě jazykové a stylistické formy textu je možné počítat s tím, že formule 1 Kor 15,3b–5 vznikla již v první polovině 30. let⁴² nebo na počátku 40. let.⁴³ Můžeme se tedy domnívat, že již krátce po pašijových událostech existovala ustálená formule tradice, která byla předávána mezi křesťany a která sloužila jako měřítko zvěstování víry. Tato formule mohla obdržet svou podobu již v okruhu helénistů v Jeruzalémě⁴⁴ a mohla být rozšířena v Sýrii ještě před Pavlovým obrácením.⁴⁵

5. LITERÁRNÍ FORMA TEXTU

Při stanovení literární formy textu 1 Kor 15,3b–5 exegeté nejsou jednotní. Tento text prvokřesťanské tradice bývá označován rozličným způsobem: formule vyznání,⁴⁶ formule zvěstování,⁴⁷ vyprávění dějin spásy.⁴⁸ V každém případě se však nejedená o apologii proti popíračům Kristova vzkříšení.⁴⁹ Nezdá se pravděpodobné, že by se kvůli chronologickému sledu⁵⁰ jednalo o určitý druh summaria pašijového vyprávění.⁵¹ Zdá se, že se velikonoční vyprávění o zjevení Vzkříšeného vyvinula vesměs teprve z kerygmatické tradice a odtud se dostala do pašijových vyprávění. Můžeme se spíše domnívat, že 1 Kor 15,3b–5 je shrnutí prvokřesťanské-

tentum, FRLANT 83, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1963, s. 199–200; K. LEHMANN, *Auferweckt am dritten Tag nach der Schrift: Früheste Christologie, Bekenntnisbildung und Schriftauslegung im Lichte von 1 Kor. 15, 3–5*, QD 38, Freiburg: Herder, 1968, s. 97–113), ale i proti němu (P. STUHLMACHER, *Das paulinische Evangelium*, sv. 1, *Vorgeschichte*, FRLANT 95, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1968, s. 272–273; H. CONZELMANN, *Theologie als Schriftauslegung: Aufsätze zum Neuen Testament*, BEvTh 65, München: Chr. Kaiser Verlag, 1974, s. 135–136).

⁴¹ H.-J. KLAUCK, *1 Korintherbrief*, NEBNT 7, Würzburg: Echter, 1984, s. 108.

⁴² M. DIBELIUS, *Die Formgeschichte des Evangeliums*, Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1959, s. 294; J. PFAMMATTER, „Das Auferstehungszeugnis des Paulus 1 Kor 15,1–11,“ in *Die Auferstehung Jesu Christi: Heilsgeschichtliche Tatsache und Brennpunkt des Glaubens*, Luzern: Rex-Verlag, 1968, s. 18.

⁴³ E. KÄSEMANN, *Exegetische Versuche und Besinnungen*, sv. 1, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1965, s. 225.

⁴⁴ MERKLEIN – GIELEN, *Der erste Brief an die Korinther: Kapitel 11,2–16,24*, s. 266.

⁴⁵ CONZELMANN, *Theologie als Schriftauslegung*, s. 138.

⁴⁶ Takto F. HAHN, *Christologische Hoheitstitel*, s. 198: „Bekenntnisformel“; W. KRAMER, *Christos, Kyrios, Gottessohn: Untersuchungen zu Gebrauch und Bedeutung der christologischen Bezeichnungen bei Paulus und den vorpaulinischen Gemeinden*, Zürich: Zwingli Verlag, 1963, s. 15: „Pistisformel“; K. M. FISCHER, *Das Ostergeschehen*, AVTRW 71, Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1978, s. 78: „Credoformel“; A. VÖGTLE, *Biblischer Osterglaube: Hintergründe – Deutungen – Herausforderungen*, Neukirchen: Neukirchener Verlag, 1999, s. 38: „das vorpaulinische Bekenntnis“.

⁴⁷ R. DEICHGRÄBER, *Gottes hymnus und Christushymnus in der frühen Christenheit: Untersuchungen zu Form, Sprache und Stil der frühchristlichen Hymnen*, StUNT 5, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1967, s. 108–109: „Es handelt sich um eine kerygmatische Formel, eine Verkündigungsformel.“

⁴⁸ J. BLANK, *Paulus und Jesus: Eine theologische Grundlegung*, StANT 18, München: Kösel, 1968, s. 143: „heilsgeschichtliche Erzählung in konzentrierende Weise“.

⁴⁹ Takto K. WENGST, *Christologische Formeln und Lieder des Urchristentums*, StNT 7, Gütersloh: Mohn, 1972, s. 96.

⁵⁰ GERHARDSSON, *Memory and Manuscript*, s. 299–300.

⁵¹ Nejstarší doložitelné pašijové vyprávění končí objevením prázdného hrobu a neobsahuje ještě žádné vyprávění o zjevení Vzkříšeného (srov. Mk 16,1–8).

ho přesvědčení víry ve formě katechismu⁵² či katechetické shrnutí.⁵³ Z hlediska literární formy se jedná o shrnutí důležitých vět zvěstování, které vznikly během prvokřesťanského kázání a které získaly ustálenou formu používáním v liturgii. S takovýmto typem textu se setkáváme rovněž na jiných místech Nového zákona (např. Řím 10,9–10; Ef 5,14; 1 Tim 3,16; Flp 2,6–11; 1 Kor 11,23–25). Lze je označit jako formule vyznání víry nebo formule tradice.

6. ANALÝZA TEXTU

6.1 Úvod (15,1–2)

Pavel v 1 Kor 15 neposkytuje odpověď na dotaz, jak to činí na více místech v tomto listu (7,1; 8,1; 12,1), nýbrž sám od sebe zaujímá stanovisko k rozšířenému názoru v Korintu ohledně vzkříšení (srov. 1 Kor 15,12), o kterém musel být očividně informován. Apoštol zahajuje své pojednání o vzkříšení formulací γνωρίζω ὅς ὑμῖν „sděluji vám tedy“, se kterou se můžeme setkat i na jiných místech v jeho listech (srov. 1 Kor 12,3; 2 Kor 8,1; Gal 1,11). Vzhledem k tomu, že Korifané již evangelium znají, překvapuje, že Pavel evangelium „nepřipomíná“ (tj. nepoužívá výrazu ἀναμνησκείν), ale „oznamuje“ ho.⁵⁴ Pomocí slovesa γνωρίζω, které má často v Septuagintě patetický tón (srov. např. Jer 16,21; Žl 15,11; 76,15),⁵⁵ Pavel znovu uvádí informaci, která zaslouží zvláštní pozornost.⁵⁶ Pavel tedy ještě jednou přímo sděluje to, co se Korinfané již kdysi dozvěděli. Nejedná se tudíž o žádné nové evangelium.⁵⁷ Musí je znovu učit základní skutečnost, kterou již dříve přijali za vlastní. Na křesťany se obrací oslovením ἀδελφοί „bratři“. Jde o běžné křesťanské oslovení v prvotní církvi.⁵⁸ Pavel zpravidla používá toto oslovení ve svých listech na začátku projednávání nějakého nového tématu nebo při zdůraznění nějakého sdělení, které je důležité pro smýšlení a jednání těch, na které se obrací. Takto dává najevo, že to, co jim píše, se jich skutečně týká.

Z následujících slov τὸ εὐαγγέλιον ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν „evangelium, které jsem vám zvěstoval“ je zřejmé,⁵⁹ že Pavel nyní neoznamuje nějakou doposud neznámou

⁵² Srov. WILCKENS, *Auferstehung*, s. 18: „kurze katechismusartige Überlieferungsstück“.

⁵³ H. SCHLIER, *Grundzüge einer paulinischen Theologie*, Freiburg: Herder, 1978, s. 134: „katechetische Formel“; F. LANG, *Die Briefe an die Korinther*, NTD 7, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht: 1986, s. 210: „heils geschichtlich strukturierende(s), erweiterte(s) katechetische(s) Summarium“.

⁵⁴ A. ROBERTSON – A. PLUMMER, *A Critical and Exegetical Commentary on the First Epistle of St. Paul to the Corinthians*, ICC 7, Edinburgh: T&T Clark, 1929, s. 331 k tomu uvádí: „There is a gentle reproach in the word.“

⁵⁵ R. BULTMANN „γινώσκω κτλ.“ *ThWNT*, sv. 1, s. 718.

⁵⁶ SCHNABEL, *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*, s. 871.

⁵⁷ W. RADL, „Der Sinn von γνωρίζω in 1 Kor 15,1,“ *BZ* 28 (1984): 243–245 se domnívá, že Pavel zde má především na mysli: oznamuji vám, že evangelium, které jsem vám zvěstoval, zvěstujeme všichni stejným způsobem. Dává do souvislosti verše 1 a 11 s přítomností anakolutu.

⁵⁸ Takto se obrací na křesťany v 1 Kor celkem 18krát (1,10.11.26; 2,1; 3,1; 4,6; 7,29; 10,1; 12,1; 14,6.20.26.39; 15,1.31.50.58; 16,15).

⁵⁹ Pomocí slovesa εὐαγγελίζεσθαι je popsána jak činnost apoštola Pavla (srov. 1 Kor 1,17; 9,16.18; 2 Kor 10,16; Řím 1,15; 15,20; Gal 1,16.23; 4,13; Sk 13,32; 14,7.15.21; 16,10; 17,18), tak činnost apoštolů (Sk 5,42) a dalších misionářů (Sk 8,4.25.35.40; 11,20).

skutečnost, nýbrž že připomíná známou pravdu.⁶⁰ V Pavlových listech označuje podstatné jméno „evangelium“ jak „čin zvěstování“ (srov. např. 2 Kor 2,12; 8,18), tak také „obsah zvěstování“ (srov. např. 2 Kor 11,7; Gal 1,11). V 1 Kor 9,14 vychází zřetelně najevo, že obě dvě charakteristiky navzájem úzce souvisí. V 1 Kor 15,1 výraz „evangelium“ znamená obsah zvěsti, jak je patrné z jeho spojení se slovesy „zvěstovat“ a „přijmout“. Jako obsah tohoto evangelia je uvedena Ježíšova smrt a jeho vzkříšení (15,3–4).

Stručným způsobem líčí Pavel reakci Korintánů na své zvěstování: ὁ καὶ παρελάβετε, ἐν ᾧ καὶ ἐστήκατε „které jste přijali a v kterém stojíte“ (15,1b). Pomocí výrazu παραλαμβάνειν „vzít k sobě, přijmout, převzít“, který je *terminus technicus* k vyjádření procesu předávání a uchovávání tradice a který Pavel blížeji objasní v 15,3a, sděluje, že Korintané jeho zvěstování evangelia přijali za vlastní.⁶¹ Tento jejich stav je dále charakterizován vyjádřením ἐν ᾧ καὶ ἐστήκατε „a v kterém stojíte“ (nebo „a v kterém jste našli místo“; srov. Řím 5,2).⁶² Touto formulací apoštol Pavel dává porozumět, že přijetí evangelia je mnohem více než pokládat nějaké učení za pravdivé. „Stání v evangeliu“ poukazuje na jejich nový způsob života. Evangelium je tedy základem jejich existence. Tento stav Korintánů nepopírá, jinak by totiž oslovení „bratři“ ztratilo své opodstatnění. Lze si tedy všimnout, že Pavel se nejprve obrací na Korintány s tím, co je jim společné. Tento stav „stání v evangeliu“ ale není neo-hrozitelný a může zakusit újmy, jak je patrné nejen z následného napomenutí (15,2), ale rovněž z výzvy v 1 Kor 15,58.

V 1 Kor 15,2a Pavel uvádí, že převzetí evangelia a pevné stání v něm vede ke spáse: δι' οὗ καὶ σωθήσθε „a skrze něž docházíte spásy.“ Jím zvěstované evangelium je spásou a záchranou (srov. Řím 1,16). Kdo v evangeliu stojí, ten je skrze ně také zachráněn. Evangelium je nástroj spásy. Zde má Pavel na mysli především záchranu před soudem na konci časů (srov. 1 Sol 1,10; Řím 2,5; 5,9–10). Vyjádření v přítomném čase poukazuje na skutečnost, že Korintané jsou na cestě ke spáse.

Apoštol Pavel pak v 1 Kor 15,2b formuluje podmínku spásy: τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν εἰ κατέχετε „když se ho držíte, jak (doslovně: s jakým slovem) jsem vám ho zvěstoval.“ Pevné a zodpovědné držení se evangelia má dočinění se „slovem“ (λόγος), s jakým ho Pavel zvěstoval. Jak důležitá je tato skutečnost pro Pavla, vychází najevo z jeho přízvukného umístění na začátek formulace v řeckém původním textu. Jestliže se uváže, jaký význam přísluší „slovu“ v bibli a rovněž v listech apoštola Pavla, zvláště v souvislosti se zvěstováním evangelia (srov. např. 1 Sol 2,13), pak „slovo“ v našem textu nelze chápat jinak, než slovo evangelia. Tomuto výrazu není nutno rozumět pouze ve smyslu určitého poselství,⁶³ nýbrž rovněž jako odkaz na znění tradice,⁶⁴ se kterou se dále v textu setkáváme. Pavel tedy vyžaduje od Korintánů pevně se držet slova evangelia v tradované formě (15,3b–5). Korintané dosáhnou spásy jen tehdy, když se budou držet evangelia ve shodě s tím, jak ho Pavel zvěstoval. Sloveso κατέχειν, které znamená „pevně se

⁶⁰ O založení církevní obce v Korintu vypráví Sk 18,1–18.

⁶¹ Sloveso παραλαμβάνειν „vzít k sobě, přijmout, převzít“ na rozdíl od evangelistů používá Pavel téměř, jen když hovoří o převzetí něčeho, co je předáno dále (srov. 1 Kor 11,23; 15,3; Gal 1,9; Flp 4,9; 1 Sol 2,13; 4,1).

⁶² Slovesný tvar perfekta má zde přítomnostní význam. Srov. F. BLASS – A. DEBRUNNER – F. REHKOPF, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1990, § 341.

⁶³ P. BACHMANN, *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*, KNT 7, Leipzig: A. Deichert'sche Verlagbuch-handlung Nachf., 1910, s. 428 uvádí, že se jedná o obsah řeči.

⁶⁴ DIBELIUS, *Die Formgeschichte des Evangeliums*, s. 17, pozn. 1.

držet“, zde není použito ani tak ve smyslu „uchovávat v paměti“,⁶⁵ ale spíše je třeba chápat ve smyslu „bezpečně a věrně setrvat, tj. zůstat věrný“.⁶⁶ Věřící je pouze tehdy spasen, když se pevně drží evangelia, tj. rovněž v budoucnosti uchová své stání v něm. „Stát“ a „pevně se držet“ jsou souvztažné veličiny. Stání, ke kterému se člověk kdysi rozhodl, musí vydržet skrze „pevné držení se“. Evangelium vyžaduje námahu člověka. Kde chybí toto existenciální pevné držení se, tak tam člověk uvěřil „nadarmo“ (15,2c: ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκὴ ἐπιστεύσατε „jinak jste uvěřili nadarmo“). Slovesný tvar ἐπιστεύσατε je ingesivní aorist a vztahuje se na okamžik obrácení.⁶⁷ Výraz εἰκὴ „zbytečně, nadarmo“⁶⁸ někteří překládají „neuváženě, bezmyšlenkovitě, ukvapeně“.⁶⁹ Na základě použití tohoto výrazu v Gal 3,4 a 4,11 se lze domnívat, že apoštol Pavel Korinťany varuje před nerozvážností a iluzorností a vybízí k rozhodné a účinné víře (srov. 1 Sol 1,3).⁷⁰

Jestliže má „stání v evangeliu“ přinést záchranu a nemá být zbytečné, musí být splněna jedna podmínka: držet se evangelia přesně tak, jak je Pavel kázal.

6.2 Tradice o smrti a vzkříšení Krista potvrzená svědky (15,3–7)

6.2.1 Pavel předavatel tradice (15,3a)

Apoštol Pavel nyní blíže objasňuje své zvěstování evangelia slovy: παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις, ὃ καὶ παρέλαβον „Vyučil jsem vás tedy především v tom, co jsem sám přijal“ (15,3a). Částice γὰρ „tedy“ zde nezastává pouze funkci spojovací, nýbrž rovněž odůvodňuje předchozí výpověď v 15,1–2. To, co je ἐν πρώτοις „v první řadě“ zprostředkováno, se nesmí chápat ani ve smyslu časovém a ani ve smyslu věcném, že by pak následovaly další věci, nýbrž ve smyslu kvalitativním. Formulaci ἐν πρώτοις je možné přeložit výrazem „především“ ve smyslu „prvořadě důležitosti“.⁷¹ Apoštol Pavel tedy zde uvádí to, co je nejdůležitější věcí, tj. co je shrnutím veškerého obsahu zvěstování a víry, co je především podstatou

⁶⁵ W. BAUER, *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur*, Berlin: Walter De Gruyter, 1988, sl. 860: „im Gedächtnis festhalten“.

⁶⁶ SCHNABEL, *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*, s. 873: „sicher und treu festhalten“.

⁶⁷ SCHRAGE, *Der erste Brief an die Korinther*, sv. 4, 1 Kor 15,1–16,24, s. 31, pozn. 86.

⁶⁸ H. BALZ, „εἰκὴ“, EWNT, sv. 1, sl. 941; G. D. FEE, *The First Epistle to the Corinthians*, NICNT, Grand Rapids: Eerdmans, 1987, s. 721; LINDEMANN, *Der erste Korintherbrief*, s. 328; WOLFF, *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*, s. 355; P. ARZT-GRABER et al., *1. Korinther*, Papyrologische Kommentare zum Neuen Testament 2, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006, s. 475. LIETZMANN, *An die Korinther I,II*, s. 76: „grundlos“.

⁶⁹ MERKLEIN – GIELEN, *Der erste Brief an die Korinther: Kapitel 11,2–16,24*, s. 260. Srov. dále J. WEISS, *Der erste Korintherbrief*, KEK 5, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1910, s. 346: „ins Blaue hinein, ziellos, vage“; ROBERTSON – PLUMMER, *A Critical and Exegetical Commentary on the First Epistle of St. Paul to the Corinthians*, s. 332: „without consideration, heedlessly, rashly“; A. C. THISSELTON, *The First Epistle to the Corinthians: A Commentary on the Greek Text*, NIGTC, Grand Rapids: Eerdmans, 2000, s. 1186: „without due consideration, in a haphazard manner, thoughtlessly, at random“.

⁷⁰ Pavel zde vystupuje s vážností a nic nenaznačuje, že by v jeho slovech byla ironie, jak se domnívá FEE, *The First Epistle to the Corinthians*, s. 721.

⁷¹ ROBERTSON – PLUMMER, *A Critical and Exegetical Commentary on the First Epistle of St. Paul to the Corinthians*, s. 332; J. KREMER, „Vor allem habe ich euch überliefert...“: Bibeltheologische Erwägungen zum unverkürzten Verkünden von Gottes Wort,“ in *Die Freude an Gott – unsere Kraft: Festschrift für Otto Bernhard Knoch zum 65. Geburtstag*, ed. J. J. Degenhardt, Stuttgart: Katholisches Bibelwerk, 1991, s. 177; FITZMYER, *First Corinthians*, s. 545. BAUER, *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur*, sl. 1453 překládá „unter den ersten = wichtigsten Stücken“.

zvěstování. Pavel tedy dává najevo, že ne všechno, co Korintanům při své misijní činnosti zvěstoval, zastává stejnou důležitost. Nyní jim připomíná to, co je tím nejdůležitějším a nejpodstatnějším.

Pozornosti neunikne změna v líčení Pavlova misijního působení. Zatímco v 15,1 Pavel evangelium zvěstoval (εὐηγγελισάμην), v 15,3a je jeho činnost zvěstování popsána jako předání (παρέδωκα) toho, co sám Pavel převzal (ὃ καὶ παρέλαβον). Jak už jsme výše uvedli, apoštol Pavel zde užívá výrazy παραδιδόναι „předat“ a παραλαμβάνειν „převzít“, které byly v židovství pokládány za *termini technici* k vyjádření procesu tradování.⁷² Odkud Pavel měl to, co Korintanům ve svém zvěstování „předal“, je vyjádřeno formulací: „co jsem sám převzal.“⁷³ Pavel se zde označuje rovněž jako „příjemce“ tradice. On předává dál poselství, které sám přijal.⁷⁴ Tímto dává najevo, že toto poselství nepochází od něho, že není jeho výmyslem a že mu bylo poskytnuto jak z hlediska časového, tak obsahového. S tímto poselstvím může Pavel disponovat stejnou měrou jako Korintané, avšak na rozdíl od nich není pouze jejím příjemcem a předavatelem, nýbrž rovněž zastává roli svědka a ručitele skutečnosti, která je jejím základem, jak vychází najevo z 15,3b–8.⁷⁵

6.2.2 Tradice a její svědkové (15,3b–7)

Pavlem zvěstované a nyní připomínané evangelní poselství v 1 Kor 15,3b–7 se člení na dvě části 15,3b–5 a 15,6–7. V první části (15,3b–5) je citována formule tradice, která zahrnuje čtyři výpovědi o Kristu, jež vrcholí uvedením svědků vzkříšeného Krista. Druhá část (15,6–7) obsahuje výčet dalších svědků vzkříšeného Krista.

6.2.2.1 Formule tradice (15,3b–5)

V 1 Kor 15,3b–5 Pavel cituje formuli tradice, ve které je podmětem Χριστός „Kristus“. Ten se vztahuje ke čtyřem přísudkům ἀπέθανεν, ἐτάφη, ἐγήγερται, ὡφθη. Formule tradice se tedy skládá ze čtyř tvrzení, ve kterých uvedená slovesa poskytují čtyři výpovědi o podmětu, jímž je Kristus. Lze si všimnout, že čtyři výpovědi spojené paratakticky spojkou καὶ nejsou uvedeny výrazem ὅτι pouze na začátku celé formule, ale že je ὅτι zopakováno na začátku každého verše po spojce καὶ, což by z gramatického hlediska nebylo nutné. Z této skutečnosti vychází najevo, že všechny čtyři výpovědi o podmětu mají rovnocenný význam. Formule tradice obsahuje tedy čtyři důležitá sdělení o Kristu. Čtyřikrát opakující se ὅτι poukazuje na skutečnost, že všechny čtyři výpovědi o Kristu jsou nanejvýš významné. První a třetí tvrzení vykazuje paralelní uspořádání: hlavní výpověď (ὅτι ἀπέθανεν – ὅτι ἐγήγερται) je jednak blíže určena (ὅπερ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν – τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ) a dále pak obsahuje stejně formulovaný odkaz na Písmo, který označuje předcházející výpověď jako naplnění Boží vůle (κατὰ τὰς γραφὰς). Výpověď καὶ ὅτι ἐτάφη lze po-

⁷² Tento způsob vyjadřování je rovněž doložen jak v klasické, tak helénistické řečtině. Srov. G. DELLING, „λαμβάνω κτλ.“ *ThWNT*, sv. 4, s. 11–13.

⁷³ V 1 Kor 11,23 Pavel uvádí podobnou formulaci.

⁷⁴ WEGENAST, *Das Verständnis der Tradition bei Paulus und in den Deuteropaulinen*, s. 30 vypočítává čtyři základní charakteristické znaky židovské metody tradování: 1) znění tradovaného musí za všech okolností zůstat zachováno; 2) výrok musí být vždy citován ve jménu jeho autora nebo učitele, od kterého ho tradent bezprostředně přijal; 3) u veškerého učení musí být možné doložit povahu tradice; 4) pouze ordinovaný rabi může předat tradici.

⁷⁵ Srov. MERKLEIN – GIELEN, *Der erste Brief an die Korinther: Kapitel 11,2–16,24*, s. 261.

važovat za potvrzení a bližší objasnění vyjádření ὅτι ἀπέθανεν. Rovněž výpověď καὶ ὅτι ὥφθη Κηφᾶ εἶτα τοῖς δώδεκα zastává funkci potvrzení vyjádření ὅτι ἐγήγερται.⁷⁶

Vyjádření ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς γραφὰς (15,3b), které je první částí prvokřesťanské tradice, hned dává najevo, že se tato formulace týká Krista. Výraz Χριστός je řeckým překladem hebrejského „Mesiáš“. Můžeme si všimnout, že tento výraz se objevuje v našem textu bez členu. Tuto skutečnost lze vysvětlit dvojím způsobem.⁷⁷ Jednak je nutno uvést, že pro pozdní židovství je příznačné užívání titulu Mesiáš bez použití členu (srov. též Jan 1,41; 4,25).⁷⁸ V tomto případě by ten, jehož vlastní jméno je Ježíš, byl označen titulem Kristus. Na druhou stranu chybějící člen může poukazovat na skutečnost, že titul Kristus se velmi brzy začal používat jako vlastní jméno Ježíše z Nazareta. Zda výraz „Kristus“ v 1 Kor 15,3 je třeba chápat jako titul⁷⁹ nebo vlastní jméno,⁸⁰ není možné kvůli chybějícímu členu s jednoznačností stanovit.⁸¹ Pokud upřednostníme možnost, že se jedná o vlastní jméno, pak z blízkého kontextu vychází najevo, že v této tradici zaznívá přesvědčení prvních křesťanů o naplnění mesiánského očekávání v Ježíši.⁸²

O tomto Kristu se nejprve sděluje, že ἀπέθανεν „umřel“.⁸³ Z hlediska gramatické formy se jedná o jedinou výpověď v činném rodě v této formuli tradice. Zmínka o smrti, jejíž způsob není blíže popsán,⁸⁴ dává najevo, že očekávaný Mesiáš, který byl očekáván jako zachránce, nebyl uchráněn tohoto obecného lidského údělu.⁸⁵ Vyjádření „umřel“ je blíže určeno a objasněno pomocí dvou pozitivních dodatků: ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν a κατὰ τὰς γραφὰς, které spolu souvisí, neboť Písmo poskytuje odůvodnění, že Kristova smrt může být interpretována jako ta, která nastala ve vztahu k našim hříchům. Vyjádření ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ale není zcela jednoznačné, jelikož předložka ὑπὲρ může znamenat mimo jiné „ve prospěch (někoho)“, „místo (někoho)“, „kvůli (někomu)“.⁸⁶ Z formulace ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν není tedy zcela zřejmé, zda Kristova smrt nastala „kvůli našim hříchům“, tj. zda naše

⁷⁶ Pokud jde o syntakticko-stylistické uspořádání 1 Kor 15,3b–5, viz dále F. MUSSNER, *Die Auferstehung Jesu*, München: Kösel, 1969, s. 60–63 a F. MUSSNER, „Zur stilistischen und semantischen Struktur der Formel von 1 Kor 15,3–5,“ in *Die Kirche des Anfangs: Festschrift für Heinz Schürmann zum 65. Geburtstag*, ed. R. Schnackenburg, J. Ernst a J. Wanke, Leipzig: St. Benno-Verlag, 1977, s. 405–416.

⁷⁷ Koncem 60. let 20. století se vedla živá diskuse ohledně použití výrazu Χριστός bez členu v 1 Kor 15,3b: J. JEREMIAS, „Artikkelloses Χριστός: Zur Ursprache von 1 Kor 15,3b–5,“ ZNW 57 (1966): 211–215; E. GÜTTGEMANNS, „Χριστός in 1. Kor. 15,3b – Titel oder Eigenname?“ *EvTh* 28 (1968): 533–554; I. PLEIN, „Zu E. Güttgemanns, Χριστός in 1. Kor. 15,3b – Titel oder Eigenname?“ *EvTh* 29 (1969): 222–223; E. GÜTTGEMANNS, „Artikkelloses משיח? Antwort an I. Plein,“ *EvTh* 29 (1969): 675–676; J. JEREMIAS, „Nochmals: Artikelloses Χριστός in 1 Kor 15,3,“ ZNW 60 (1969): 214–219.

⁷⁸ K. H. RENGSTORF, *Die Auferstehung Jesu: Form, Art und Sinn der urchristlichen Osterbotschaft*, Witten: Luther-Verlag, 1960, s. 129–131; HAHN, *Christologische Hoheitstitel*, s. 208.

⁷⁹ Takto např. LANG, *Die Briefe an die Korinther*, s. 210; SCHNABEL, *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*, s. 877.

⁸⁰ Takto např. WEISS, *Der erste Korintherbrief*, s. 347; LINDEMANN, *Der erste Korintherbrief*, s. 330.

⁸¹ LEHMANN, *Auferweckt am dritten Tag nach der Schrift*, s. 109: „Beide – ‚Hoheitstitel‘ und ‚Eigenname‘ – brauchen sich in diesem frühen Stadium nicht eindeutig auszuschließen.“

⁸² KREMER, *Der erste Brief an die Korinther*, s. 322.

⁸³ O smrti Krista se zmiňuje rovněž antická profánní literatura (C. TACITUS, *Ann.* 15,4).

⁸⁴ Apoštol Pavel se dokonce odváží charakterizovat Ježíšovu smrt na kříži s odvoláním na Dt 21,23 jako „prokletí“ (Gal 3,13).

⁸⁵ Smrt, zvláště brzká, byla v židovství chápána jako důsledek hříchu (1 Sam 2,31–32; Job 22,15–16; 36,14). Apoštol Pavel pak přímo uvádí, že skrze hřích přišla na tento svět smrt (srov. Řim 5,12).

⁸⁶ H. RIESENFELD, „ὑπὲρ,“ *ThWNT*, sv. 8, s. 511–517. Srov. též M. ZERWICK, *Graecitas Biblica*, Romae: Pontificio Istituto Biblico, 1966, § 64–69.

hříchy byli příčinou smrti (srov. Řím 4,25),⁸⁷ nebo zda nastala „pro naše hříchy“, tj. za účelem jejich odstranění, nebo ve smyslu zástupného smíření (srov. 1 Kor 11,24).⁸⁸ Lze se domnívat, že naše hříchy nebyly pouze příčinou smrti, nýbrž že Kristova smrt sloužila rovněž k odstranění a k odpykání našich hříchů. Smrt Krista je dále charakterizována jako smrt „ve shodě s Písmem“. V celém Novém zákoně vystupuje neustále do popředí přesvědčení, že v Kristu došlo Písmo ke svému naplnění. Zvláště je to patrné v evangelním vyprávění pašijových událostí (Mt 26,54.56; Mk 14,49; Lk 24,27; Jan 19,24.28.36.37) a v kázání prvotní církve (Sk 3,18; 4,11; 8,26–35; 13,27–29). Odkazy na naplnění Písma ozřejmují, že Ježíšova smrt nastala ve shodě se zjeveným Božím plánem spásy. Odpovídá Boží vůli.⁸⁹ Jeho smrt nebyla žádnou prohrou, nýbrž naplněním Písem. Vyjádření v plurálu κατὰ τὰς γραφάς „podle Písem“ poukazuje na skutečnost, že bible tehdy neexistovala jako jedna vázaná kniha, nýbrž se skládala z mnoha svitků. Tato formulace zároveň objasňuje, že je zde požadováno svědectví celého Starého zákona. V našem textu není zmíněno žádné konkrétní místo Písma. Jedná se o všeobecné vyjádření. Někteří exegeté spatřují ve slovech ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν odkaz na text o trpícím služebníkovi v Iz 52,13–53,12 (LXX), kde se setkáváme s příbuznými formulacemi.⁹⁰ Je pravda, že pouze toto starozákonní místo hovoří o umírání pro druhé. Zda prvotní církve a rovněž Pavel již znali tuto souvztažnost Ježíšovy smrti s Iz 53, zůstává nejisté, jelikož v nejstarších křesťanských textech nemáme žádný obšírný citát tohoto starozákonního proroctví. Tuto možnost ale nelze zcela vyloučit.

Druhá část formule tradice καὶ ὅτι ἐτάφη „a že byl pohřben“ (15,4a), která je vyjádřena stručně a výstižně, zdůrazňuje skutečnost, že smrt Krista opravdu nastala, a potvrzuje tak předchozí výpověď. Podle židovského chápání je umírání ukončeno teprve tehdy, když je mrtvé tělo položeno do hrobu (srov. Gn 35,8.19; Nm 20,1; Dt 10,6; Sdc 10,2.5; 12,7.10 atd.).⁹¹ Pohřeb tedy zdůrazňuje předchozí výpověď. Kristus skutečně zemřel. V Ježíšově době byl pohřeb obvyklý rovněž pro ukřižované (srov. Dt 21,23; Jan 19,31–42).⁹² Připomenutí pohřbu v našem textu by se mohlo vztahovat na známou skutečnost Ježíšova pohřbu. To, že prvotní církve věděla o Ježíšově pohřbu a že znala jeho hrob, může vycházet najevo především ze jmenování Josefa z Arimatie v souvislosti s uložením Ježíšova těla do hrobu (Mt 27,57; Mk 15,43; Lk 23,51; Jan 19,38), který jinak není nikde jinde v Novém zákoně zmiňován. Na druhou stranu by nemělo uniknout pozornosti, že spojka καὶ dává najevo, že zmínka o pohřbu je samostatnou výpovědí, jejíž význam je zdůrazněn

⁸⁷ WOLFF, *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*, s. 362.

⁸⁸ Srov. M.-L. GUBLER, *Die frühesten Deutungen des Todes Jesu: Eine motivgeschichtliche Darstellung aufgrund der neueren exegetischen Forschung*, OBO 15, Freiburg (Schweiz): Universitätsverlag, 1977, s. 224; FITZMYER, *First Corinthians*, s. 546.

⁸⁹ Srov. dále G. SCHRECK, „γραφῆ“, *ThWNT*, sv. 1, s. 750–752.

⁹⁰ Srov. vyjádření: τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει „naše hříchy nesl“ (53,4), μεμαλάκισται διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν „zraněn za naše hříchy“ (53,5), παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν „vložil na něj naše hříchy“ (55,6), ἀπὸ τῶν ἀνομῶν τοῦ λαοῦ μου ἦχθη εἰς θάνατον „pro nepravosti mého lidu byl veden na smrt“ (55,8), τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει „jejich hříchy vezme na sebe“ (55,11), καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκεν „a on nesl hříchy mnohých“ (55,12). Takto HÉRING, *La première Épître de Saint Paul aux Corinthiens*, s. 134. Dále k tomu O. HOFIUS, „Das vierte Gottesknechtslied in den Briefen des Neuen Testaments“, *NTS* 39 (1993): 414–437, zvláště s. 426–430.

⁹¹ MERKLEIN – GIELEN, *Der erste Brief an die Korinther: Kapitel 11,2–16,24*, s. 270.

⁹² H. L. STRACK – P. BILLERBECK, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, sv. 1, München: C. H. Beck, 1986, s. 1047–1049.

pomocí opětovného použití částice ὅτι. Tímto vyjádření „byl pohřben“ získává vlastní důležitost.⁹³ Pokud přejdeme od ryze syntaktické roviny struktury textu na rovinu sémantické struktury, můžeme sledovat nejen změnu lexémů, ale i postupné stupňování vyprávěného dění: Kristus zemřel, byl pohřben, vstal z mrtvých, ukázal se. Máme zde dočinění se slohovým útvarem, který bývá označován jako „enumerativní způsob mluvy“⁹⁴ a který se vyznačuje tím, že pomocí parataktického spojení vypočítává etapy určitého dění, jak po sobě postupně následují. Tato skutečnost s sebou nese důsledky: jednotlivé slovesné tvary v našem textu získávají svou sémantickou hodnotu s ohledem na svůj vztah s předcházejícím a následujícím slovesem. Ten, kdo třetího dne vstal z mrtvých, nebyl někým neznámým, nýbrž se jednalo o Krista, jehož tělo bylo ukřižováno a pohřbeno. Následkem toho byl tedy jeho hrob po jeho zmrtvýchvstání prázdný. Třebaže prázdný hrob není výslovně zmíněn ve formuli tradice,⁹⁵ přesto však tato formule implikuje prázdnotu Ježíšova hrobu na základě sémantických vztahů použitého slohového útvaru enumerativního způsobu mluvy.⁹⁶ Formule tradice tedy zřetelně sděluje, že zemřelý Kristus byl pohřben a právě tento pohřbený vstal z mrtvých a ukázal se vybraným svědkům.⁹⁷ Pohřeb není koncem pašijových událostí, zastává funkci mostu mezi křížem a vzkříšením a zároveň poukazuje na totožnost ukřižovaného a vzkříšeného Krista.⁹⁸

Třetí část formule tradice καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ κατὰ τὰς γραφὰς „a že vstal z mrtvých třetího dne ve shodě s Písmem“ (15,4b), je stylizována paralelně k první části (15,3b). Zatímco první část formule tradice kladla důraz na skutečnost smrti, nyní je podtržena skutečnost vzkříšení.⁹⁹ Pasivní forma slovesa ἐγήγερται je mnohými exegety překládána výrazem „byl vzkříšen“ s vysvětlujícím odkazem na skutečnost, že Ježíšovo vzkříšení bylo Božím činem. S tímto přesvědčením se opravdu setkáváme na mnoha místech Nového zákona (Řím 10,9; 1 Sol 1,10; Sk 3,15; 4,10; 13,30). Zde je však zapotřebí dodat, že z gramatického hlediska pasivní forma ἐγήγερται v našem textu ještě nevyhnutelně nevede k závěru, že formulaci je nutno chápat v pasivním významu, tj. v našem případě „byl vzkříšen“, jelikož řečtina koiné připouští rovněž mediální význam „vstal“, jak to dosvědčuje i Nový zákon (srov. např. Mk 4,27; 6,14.16).¹⁰⁰ Kromě toho se třeba upozornit na skutečnost, že pro ἐγήγερται v pasivním významu neexistuje v hebrejštině žádný ekviva-

⁹³ WOLFF, *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*, s. 362–363.

⁹⁴ Slohový útvar enumerativního způsobu mluvy se celkem hojně vyskytuje v Septuagintě (např. Gn 18,2b.3; 18,7; 28,11b.12; 28,18; 42,24; Dt 11,3–6; 26,8.9; Joz 24,25.26; Sdc 8,32; 9,43a).

⁹⁵ Skutečnost, že 1 Kor 15,4 se výslovně nezmiňuje o prázdném hrobě, nelze stavět proti tradici evangelií a pokládat je za legendy. Takto R. BULTMANN, *Theologie des Neuen Testaments*, ed. O. Merk, Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1980, s. 48.

⁹⁶ Podrobně tuto problematiku projednává F. MUSSNER, „Zur stilistischen und semantischen Struktur der Formel von 1 Kor 15,3–5,“ in *Die Kirche des Anfangs*, s. 405–416.

⁹⁷ SROV. ROBERTSON – PLUMMER, *A Critical and Exegetical Commentary on the First Epistle of St. Paul to the Corinthians*, s. 334; CH. K. BARRETT, *A Commentary on the First Epistle to the Corinthians*, BNTC 8, London: Adam & Charles Black, 1971, s. 339; SELLIN, *Der Streit um die Auferstehung der Toten*, s. 253–254. FEE, *The First Epistle to the Corinthians*, s. 725: „A dead corpse was laid in the grave, so that the resurrection that follows will be recognized as an objective reality, not merely a 'spiritual' phenomenon.“

⁹⁸ SROV. J. LAMBRECHT, „Line of Thought in 1 Cor 15,1–11,“ in *Pauline Studies*, BETHL 115, Leuven: Universiteits Press, 1994, s. 118.

⁹⁹ V Pavlových listech se často setkáváme se spojením smrti a vzkříšení Krista (srov. např. 1 Sol 4,14; 2 Kor 5,15; Řím 8,34; 14,9). Takto je poukázáno na jejich úzkou souvislost.

¹⁰⁰ ZERWICK, *Graecitas Biblica*, § 175.

lent.¹⁰¹ V mnoha novozákonních textech (včetně našeho) se pasivní forma ἡγέρθη (popř. ἐγήγερται) objevuje v mediálním významu „vstal“ (srov. např. Lk 24,34; Řím, 4,24; 1 Kor 15,4), a tudíž zastává roli synonyma s výrazem ἀνέστη, který se objevuje ve starobylé formulaci o Ježíšově vzkříšení v 1 Sol 4,14.¹⁰² Při tom je však nezbytné mít na paměti, že rovněž na všech těchto místech (včetně 1 Sol 4,14) je Ježíšovo vzkříšení vždy chápáno jako mocný Boží čin.¹⁰³ Zdá se, že Ježíšovo vzkříšení bylo původně posuzováno ve shodě s židovským pojetím jako mocný čin Boží, a teprve později bylo vnímáno jako Kristův čin (srov. Jan 2,19; 10,17–18; dále výslovně v IGNÁC Z ANTIOCHIE, *List do Smyrny* 2,1).¹⁰⁴

Pozornost zaslouží rovněž slovesný čas výrazu ἐγήγερται. Jedná se o perfektum, zatímco ostatní slovesa v 1 Kor 15,3–7 mají formu slovesného času aoristu.¹⁰⁵ Slovesný čas perfekta vyjadřuje stav a účinky.¹⁰⁶ Lze se domnívat, že je použit záměrně. Takto je poukázáno na skutečnost, že Kristus není mrtev, nýbrž nadále existuje jako Vzkříšený. Vzkříšení není možné pokládat za událost, která nastala a která náleží k dávné minulosti. Vzkříšení je děním, které má trvalý přesah do přítomnosti.¹⁰⁷ Vzkříšení je tedy představeno jako času zbavený stav, zatímco výpovědi v aoristu (zemřel, pohřben, ukázal se) pohlíží zpět na dějinně stanovitelné děje.¹⁰⁸

Výpověď o Ježíšově vzkříšení je ve shodě s první částí formule tradice o Ježíšově smrti v 15,3b rovněž blíže určena dvěma charakteristikami: časovým údajem „třetího dne“ a odkazem na Písmo. Časový údaj τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ „třetího dne“ pevně stanovuje Kristovo vzkříšení a poukazuje na skutečnost, že se jedná o datovatelnou událost, která souvisí se smrtí, pohřbem a zjeveními. Tento časový údaj apoštol Pavel již nikde jinde neuvádí. Ve výpovědích o Ježíšově vzkříšení se stejná časová formulace objevuje pouze v Sk 10,40 (srov. též Lk 24,21). Jinak se s tímto časovým údajem setkáváme už jen v souvislosti s předpověďmi utrpení a ve spojitosti s výrokem o chrámu.¹⁰⁹

¹⁰¹ Srov. L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Lexicon in Veteris Testamenti libros*, Leiden: E. J. Brill, 1985, s. 831–833.

¹⁰² Apoštol Pavel již kolem r. 50 v Prvním listu Soluňanům, který bývá všeobecně pokládán za nejstarší novozákonní spis, používá obě dvě formulace – „kterého (Bůh) vzkřísil z mrtvých, totiž Ježíše“ (1 Sol 1,10: ὃν ἠγείρεν ἐκ [τῶν] νεκρῶν, Ἰησοῦν) a „že Ježíš umřel i vstal z mrtvých“ (1 Sol 4,14: ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανεν καὶ ἀνέστη) – a považuje je za souznačné.

¹⁰³ KREMER, *Der erste Brief an die Korinther*, s. 324.

¹⁰⁴ A. OEPKE, „ἐγείρω κτλ.“, *ThWNT*, sv. 2, s. 334: „Der Gedanke der selbsttätigen Auferstehung Jesu wird erst in der joh. Theologie erreicht (J 2,14.21; 10,17.18).“

¹⁰⁵ V Pavlových listech se obvykle setkáváme s vyjádřeními o vzkříšení v aoristu (srov. Řím 4,24–25; 6,4.9; 7,4; 8,11.34; 10,9; 1 Kor 6,14; 2 Kor 4,14; 5,15; Gal 1,1). Perfektum ἐγήγερται se v *Corpus Paulinum* vyskytuje už jen v 1 Kor 15,12.13.14.16.17.20 (opírají se o náš text) a 2 Tim 2,8 (jedná se pravděpodobně o formulaci prvokřesťanského vyznání).

¹⁰⁶ Srov. BLASS – DEBRUNNER – REHKOPF, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, § 342.1.

¹⁰⁷ SELLIN, *Der Streit um die Auferstehung der Toten*, s. 239: „Die Wirkung der Auferweckung ist eine bleibende, die die Rettung (Auferweckung) der Christen mit einschließt.“

¹⁰⁸ MERKLEIN – GIELEN, *Der erste Brief an die Korinther: Kapitel 11,2–16,24*, s. 264.

¹⁰⁹ Evangelisté Marek a Jan používají vyjádření „po třech dnech“ (Mk 8,31; 9,31; 10,34; 14,58; 15,29; Jan 2,19.20). V Matoušově evangeliu se hovoří o „třetím dnu“ v souvislosti s předpověďmi utrpení (Mt 16,21; 17,23; 20,19) a se zapečetěním hrobu (Mt 27,64), o „třech dnech“ ve výroku o chrámu (Mt 26,61) a o „třech dnech a třech nocích“ v perikopě o Jonášově znamení (Mt 12,40). Autor třetího evangelia a Skutků apoštolů uvádí formulaci „třetí den“ (Lk 9,22; 13,32; 18,33; 24,7.21.46; Sk 10,40). Při srovnání těchto rozličných formulací vychází najevo, že zřejmě byly pokládány za rovnocenné jako synonyma. Rovněž u Josepha Flavia (*Ant.* 7, 280–281) se objevují vedle sebe časová vyjádření „po třech dnech“ a „třetí den“ jako rovnocenná.

Zde však vyvstává otázka zásadního charakteru: Jedná se o chronologický nebo teologický údaj?¹¹⁰ V prvé řadě je třeba zmínit, že žádný z evangelistů nepopisuje samotnou událost vzkříšení, nýbrž všichni ji dosvědčují jako skutečnost, která již nastala. Líčení této události nám poskytuje teprve apokryfní text z poloviny 2. století (viz *Petrovo evangelium*, 35–42).¹¹¹ Dále se nesmí opomenout, že časový údaj „po třech dnech, popř. třetího dne“ je zapotřebí chápat ve smyslu židovského počítání dnů, dle kterého část dne již mohla být počítána jako celý den. Nejeví se příliš pravděpodobné, že by vyjádření „třetího dne“ mohlo být posuzováno v obecném smyslu krátkého časového období.¹¹² Rovněž nepřesvědčuje domněnka, která tento časový údaj spojuje s pojetím, podle kterého se duše oddělovala od těla až tři dny po smrti.¹¹³ Zmínku o „třetím dnu“ není možné tímto způsobem odvozovat, protože Ježíšovo vzkříšení v našem textu a rovněž v celé prvokřesťanské tradici není chápáno ve smyslu opětného oživení, nýbrž jako zahájení eschatologického vzkříšení z mrtvých (srov. 1 Kor 15,20). Sotva lze počítat u tohoto nejstaršího svědectví o Ježíšově vzkříšení, jež má původ v židokřesťanství a které odkazuje na Starý zákon, s vlivem tajemných pohanských kultů, konkrétně s kultem Osiris – mýtus o umírajícím a třetí den znovu oživujícím božstvem vegetace – , který byl vztažen na Ježíše.¹¹⁴ Bylo rovněž upozorněno na skutečnost, že „třetí den“ jak ve Starém zákoně (např. Gn 22,4; Ex 19,11.16; 2 Král 20,5.8; Est 5,1; Oz 6,2), tak také v židovství (midraš Gen. rabba 56 k 22,4; Gen. rabba 91 k 42,17) je často chápán jako časový okamžik Hospodinova zásahu ve prospěch Izraele, popř. spravedlivého.¹¹⁵ Nejpersvědčivější se zdá, že se zmínka o třetím dnu opírá o historickou událost buď v souvislosti s objevením prázdného hrobu¹¹⁶ nebo ve spojení s prvním zjevením Vzkříšeného.¹¹⁷ Časový údaj „třetího dne“ můžeme tedy považovat za historickou informaci.

Formulaci κατὰ τὰς γραφὰς „ve shodě s Písmem“, která je druhou blíže určující charakteristikou výpovědi o Kristově vzkříšení, lze vztáhnout jak k časovému úda-

¹¹⁰ Přehled možností chápání údaje „třetího dne“ poskytuje např. K. M. FISCHER, *Das Ostergeschehen*, s. 68–73.

¹¹¹ *Novozákonní apokryfy*, sv. 1, *Neznámá evangelia*, ed. J. A. Dus a P. Pokorný, Praha: Vyšehrad, 2001, s. 232: „V noci, kdy svítal Den Páně, zatímco byli na stráži vždy dva vojáci, zazněl z nebe mocný hlas. A spatřili, jak se otevřela nebesa a jak odtud sestupují dva muži ve veliké záři a blíží se k hrobu. A onen kámen přivalený ke dveřím se sám odvalil stranou, hrob se otevřel a oba mladíci vešli. Když to oni vojáci spatřili, probudili setníka a starší. I oni tam byli na stráži. Zatím co vyprávěli, co spatřili, viděli zase vycházet z hrobu tři muže, dva (z nich) podpírali jednoho a kříž je následoval; a hlavy těch dvou sahaly až k nebi a hlava toho, kterého vedli za ruku, přesahovala nebesa. I slyšeli hlas z nebes říkající: ‚Kázal jsi zesnulým?‘ A od kříže byla slyšet odpověď: ‚Ano.‘“ Hodné povšimnutí je rovněž, že v ikonografii se zobrazení vzkříšení Krista objevuje teprve od pozdního středověku. Srov. KREMER, *Der erste Brief an die Korinther*, s. 325.

¹¹² Takto např. J. B. BAUER, „Drei Tage“, *Bib.* 39 (1958): 354–358.

¹¹³ Srov. STRACK – BILLERBECK, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, sv. 3, s. 544–545. Takto např. W. BOUSSET, *Kyrios Christos: Geschichte des Christusglaubens von den Anfängen des Christentums bis Irenaeus*, FRLANT 21, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1965, s. 25.

¹¹⁴ Takto C. CLEMEN, *Religionsgeschichtliche Erklärung des Neuen Testaments: Die Abhängigkeit des ältesten Christentums von nichtjüdischen Religionen und philosophischen Systemen*, Giessen: A. Töpelmann, 1924, s. 101–105.

¹¹⁵ Srov. K. LEHMANN, *Auferweckt am dritten Tag nach der Schrift*, s. 176–181 a 262–290; H. K. McARTHUR, „On the third Day“, *NTS* 18 (1971–1972): 83–86.

¹¹⁶ H. VON CAMPENHAUSEN, *Der Ablauf der Osterereignisse und das Leere Grab*, Heidelberg: C. Winter, 1966, s. 11–12; WOLFF, *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*, s. 367.

¹¹⁷ HAHN, *Christologische Hoheitstitel*, s. 205–206.

ji „třetího dne“, ¹¹⁸ tak k vyjádření „byl vzkříšen“. ¹¹⁹ V prvním případě ze Starého zákona přichází v úvahu jedině text Oz 6,2. ¹²⁰ Lze si všimnout, že volba slov v Septuagintě je velmi blízká textu 1 Kor 15,4. Z tohoto starozákonního textu (Oz 6,2) rabínská exegeze vyvozovala, že vzkříšení mrtvých nastane třetí den po konci světa. ¹²¹ Je překvapivé, že tento text není nikde citován v Novém zákoně. ¹²² Z této skutečnosti však ještě nelze vyvozovat, že by křesťané nespatořovali v Oz 6,2 nárazku na vzkříšení. ¹²³ Nemůžeme počítat s tím, že by první křesťané bez vzpomínky na událost „třetího dne“ znali tento starozákonní příslib. Původ tohoto časového údaje tedy není „dogmatickým stanovením“, ¹²⁴ nýbrž paměť skutečného historického zážitku, který teprve umožnil poznání starozákonního zaslíbení v Oz 6,2. I když předpokládáme, že se výpověď „třetího dne“ zakládá na historické skutečnosti, neznamená to ještě, že první křesťané v tomto datu spatořovali pouze časový údaj, ale že byl začleněn do vyznání víry též z ideologických motivů.

Vztažení formulace „ve shodě s Písmem“ k vyjádření „byl vzkříšen“ je nejen z hlediska gramatiky a stylistiky možné, nýbrž rovněž odpovídá prvokřesťanskému zvěstování. Podle svědectví Skutků se apoštolové při zvěstování vzkříšení neustále odvolávají na Písmo (srov. Sk 2,14–36; 13,33–37). V Novém zákoně jsou jako důkazy nejčastěji citovány texty Žl 2,7 (Sk 13,33; Žid 1,5; 5,5; srov. Řím 1,4) a Žl 15,10 (Sk 2,27.31; 13,35). Jak Ježíšova smrt, tak i jeho vzkříšení bylo prvotní církví chápáno jako naplnění zaslíbení Písma, tj. jako naplnění skutečností, které odpovídají Boží vůli. Důvěra v Boha, který neponechá člověka nacházejícího se v bídě napospas jeho strastiplnému osudu, opětovně zaznívá ve Starém zákoně (srov. Iz 53,11a.12a; Žl 56,14; 116,8). Jedná se o největší téma příslibu spásy. Prvotní církev mohla v Kristově vzkříšení rozpoznat naplnění tohoto zaslíbení, poněvadž vztáhla celý Starý zákon na Krista. Ježíš pouze nesplnil předpovědi obsažené v několika enigmatických větách bible, on především vyplnil dlouhou naději Izraele. Odvolání na svědectví Písma mohlo u svědků vzkříšeného potvrdit bezprostřední jistotu, kterou nabyli skrze zjevení Vzkříšeného. Odvolání na Písmo bylo vítanou pomocí při zvěstování evangelia u židů, neboť se u nich těšilo vysoké vážnosti a uznání, zatímco autorita svědků mohla být uvedena v pochybnost. ¹²⁵

Závěrečná část formulace tradice καὶ ὅτι ὡφθη Κηϋῶ εἶτα τοῖς δώδεκα „a že se ukázal Kéfovi, pak Dvanácti“, uvádí čtvrté dění spojené s Ježíšovou osobou. Tak jako výpověď o Ježíšově pohřbení sloužila k potvrzení skutečnosti jeho smrti, tak také výpověď o zjevení Vzkříšeného zastává funkci potvrzení skutečnosti vzkříšení. Bez zájmu o udání místa a poskytnutí časového údaje jsou vyjmenována zjevení vzkříšeného Krista. ¹²⁶ Slovesný tvar ὡφθη, který je z gramatického hlediska pasivním tvarem aoristu od slovesa ὁράω, připouští více možností překladu: 1. ryze pa-

¹¹⁸ Např. SCHNABEL, *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*, s. 884.

¹¹⁹ Srov. HAHN, *Christologische Hoheitstitel*, s. 206; WOLFF, *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*, s. 368.

¹²⁰ F. W. GROSHIDE, *Commentary on the First Epistle to the Corinthians: The English Text with Introduction, Exposition and Notes*, NICNT, Grand Rapids: Eerdmans, 1968, s. 350 spojuje 1 Kor 15,4 se starozákonním textem Jon 1,17 (LXX: 2,1).

¹²¹ Viz dále STRACK – BILLERBECK, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, sv. 1, s. 747.

¹²² Nápadné je, že v Targumu Oz 6,2 tento časový údaj chybí. Může se jednat o vědomé vynechání, které bylo způsobené protikřesťanskými tendencemi. Srov. G. DELLING, „ἡμέρα“, *ThWNT*, sv. 2, s. 952.

¹²³ Prvním křesťanským spisovatelem, který spojuje Ježíšovo vzkříšení třetího dne s Oz 6,2, je Tertulian (*Adversus Iudaeos* 13). Srov. LEHMANN, *Auferweckt am dritten Tag nach der Schrift*, s. 291–292.

¹²⁴ Takto H. GRASS, *Ostergeschehen und Osterberichte*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1970, s. 134.

¹²⁵ F. MILDENBERGER, „Auferstanden am dritten Tage nach den Schriften“, *EvTh* 23 (1963): 270–271.

siní „byl viděn“: V tomto případě by se ale očekávalo, že podmět vnímání (Kéfas a Dvanáct) nebude připojen pomocí dativu, nýbrž prostřednictvím předložky ὑπό.¹²⁷ 2. jako *passivum divinum* – ve smyslu Bůh ho nechal ukázat.¹²⁸ Tato interpretace je sice možná, avšak je zapotřebí dodat, že v Septuagintě je u takovýchto slovesných vyjádření obvykle přímo jmenován Bůh jako podmět (srov. např. Gn 12,7; 17,1; 18,1; 26,2.24; 35,9). 3. intransitivní pasivum „ukázal se, zjevil se“. Tento poslední překlad oprávněně upřednostňuje většina autorů. Formulace ὤφθη τινί, která se objevuje relativně zřídka v profánní řečtině,¹²⁹ se vyskytuje vcelku hojně v Septuagintě, kde je použita k vyjádření zjevení Hospodina (např. Gn 12,7; 18,1) nebo anděla Páně (např. Ex 3,2).¹³⁰ S touto formulací se rovněž často setkáváme v Novém zákoně, např. zjevení anděla Páně (Lk 1,11; 22,43), zjevení Mojžíše a Eliáše (Mt 17,3; Mk 9,4), zjevení ohnivých jazyků (Sk 2,3). K vyjádření zjevení vzkříšeného Krista je v Novém zákoně použito výrazu ὤφθη celkem 7krát. Kromě našeho textu (1 Kor 15,5.6.7.8) se s ním setkáváme už jen v starobylých formulacích (Lk 24,34; Sk 13,31; 1 Tim 3,16). Poněvadž Pavel jinak tímto způsobem o zjeveních vzkříšeného Krista nehovoří, jedná se očividně o běžně používanou terminologii v prvotní církvi, která se nechává inspirovat způsobem vyjadřování v Septuagintě a kterou apoštol Pavel sám převzal. Použití terminologie starozákonních teofanií pro vyjádření zjevení vzkříšeného Krista dává najevo, že ho člověk zakoušel s božskou autoritou jako bohorovného.

Jak se tato zjevení zmrtvýchvstalého Krista konkrétně v jednotlivostech udála, nelze ze samotného výrazu ὤφθη jednoznačně stanovit. Nejedná se v žádném případě o nějaké noční vidění (srov. Sk 16,9; 18,9: ὄραμα) nebo vytržení mysli (srov. Sk 22,17: ἔκστασις). O povaze a způsobu zjevení vzkříšeného Krista text 1 Kor 15,5–8 nic bližšího neuvádí (srov. též Lk 24,34). Jedinou pomoc poskytují vlastní údaje apoštola Pavla, který se v 1 Kor 15,8 sám označuje jako příjemce zjevení. Tuto stejnou zkušenost zjevení popisuje při jiných příležitostech pomocí odlišných výrazových prostředků (1 Kor 9,1: ὁράκα; Gal 1,16: ἀποκαλύψαι; Flp 3,8: ἡ γνώσις Χριστοῦ Ἰησοῦ). Z tohoto rozličného označení stejné události vychází najevo, že zjevení vzkříšeného Krista nelze pokládat za jednoduché „nechání se vidět“ v pozemském chápání, jelikož Vzkříšený již nepodléhá pozemským zákonitostem. Jedná se o jedinečnou zkušenost, která v žádném případě není všem přístupná a která pro Pavla neznamenala jen obrácení, ale i povolání. Zjevení vzkříšeného Krista lze považovat za jedinečný způsob „ukázání se“ – dání se poznat, které v sobě zahrnuje jak vizionářský prožitek, tak také běžné pozemské poznání.¹³¹

Ve formulaci tradice jsou uvedeni dva svědkové zjevení vzkříšeného Krista: „Kéfas“ a „Dvanáct“. Někoho by mohlo napadnout, zda výčet není míněn inklusivně. Avšak spojovací výraz εἶτα „pak“ chce poukázat na časovou posloupnost.

¹²⁶ P. HOFFMANN, „Auferweckung Jesu,“ in *Neues Bibel-Lexikon*, sv. 1, Zürich: Benzinger, 1991, s. 209: „Allgemeiner Konsens besteht darin, dass zumindest die ersten Erscheinungen in Galiläa, nicht in Jerusalem stattgefunden haben.“

¹²⁷ BLASS – DEBRUNNER – REHKOPF, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, § 191 a 313.

¹²⁸ RENGSTORF, *Die Auferstehung Jesu*, s. 57–59.

¹²⁹ A. VÖGTLE – R. PESCH, *Wie kam es zum Osterglauben?*, Düsseldorf: Patmos, 1975, s. 38.

¹³⁰ Stejně použítí je doloženo rovněž židovské helénistické literatuře: FILÓN, *De Abrahamo* 77,80 (srov. H. CONZELMANN, „Zur Analyse der Bekenntnisformel I. Kor. 15,3–5,“ *EvT* 25 [1965]: 1–11).

¹³¹ J. KREMER, *Das älteste Zeugnis von der Auferstehung Christi*, s. 61: „In der neuartigen, endzeitlichen Existenz- und Erscheinungsweise des Auferstandenen liegt der Grund, warum es uns so schwer fällt, ja unmöglich ist, die Art und Weise der Erscheinungen des Auferstandenen positiv zu beschreiben.“

Takovéto chápání podporují rovněž odkazy v Novém zákoně na protofanii (první zjevení), která byla udělena Petrovi (Lk 24,34; srov. Jan 20,6; Lk 5,1–11; Jan 21,1–14.15–19).¹³² Zdá se, že Mk 16,7 činí narážku na tuto skutečnost, a nelze vyloučit, že text Mt 16,16–18 náleží rovněž do tohoto kontextu. Pohled na výčet svědků zjevení z hlediska chronologického sledu se dobře hodí k časovému sledu událostí popsaných v 1 Kor 15,3–4. Na časové řazení v 1 Kor 15,5 upozorňuje též vyjádření ἔσχατον δὲ πάντων „poslední ze všech“ v 1 Kor 15,8.¹³³

Jako první, kterému se vzkříšený Kristus zjevil, je uveden Κηφᾶς „Kéfas“.¹³⁴ Kde a kdy toto zjevení nastalo, není zmíněno. Kéfas byl známý křesťanům v Korintu (srov. 1 Kor 1,12; 3,22; 9,5). Učedník, který je jmenován na prvním místě ve výčtu svědků vzkříšeného Krista, se objevuje též v čele v seznamu apoštolů (Mt 10,2; Mk 3,16; Lk 6,14; Sk 1,13). Působí zvláště, že událost zjevení vzkříšeného Krista Šimonovi Petrovi, která odůvodnila jeho vůdčí postavení v samých počátcích církve, jak to dokládá návštěva Pavla u Petra (Gal 1,18) a tzv. antiošský konflikt (Gal 2,11–14), není nikde v Novém zákoně podrobně vyprávěna.¹³⁵ To samé platí rovněž o zjevení Jakubovi (1 Kor 15,7).¹³⁶

Formulace εἶτα τοῖς δώδεκα „pak Dvanácti“, která uvádí druhého svědka zjevení vzkříšeného Krista, zasluhuje zvláštní pozornost. Jedná se o nejstarší zmínku této skupiny v Novém zákoně. Zároveň je třeba dodat, že výraz δώδεκα „Dvanáct“ se jinak v Pavlových listech nevyskytuje.¹³⁷ Zmínka o „Dvanácti“ v souvislosti se zjevením vzkříšeného Krista (1 Kor 15,5), tj. v době, kdy po Jidášově zradě tento okruh učedníků zahrnoval počet jedenáct,¹³⁸ objasňuje, že výraz δώδεκα lze chápat jako trvalé označení pro tuto skupinu Ježíšových učedníků již z předvelikonoční doby.¹³⁹ Skutečnost, že tento okruh, který měl symbolizovat význam Ježíšova poslání pro 12 kmenů Izraele, má původ u Ježíše, dává najevo označení Jidáše: „jeden z Dva-

¹³² MERKLEIN – GIELEN, *Der erste Brief an die Korinther: Kapitel 11,2–16,24*, s. 283.

¹³³ Je však nutno doznat, že vyjádření ἔσχατον δὲ πάντων „poslední ze všech“ nemusí být nezbytně chápán z hlediska časové posloupnosti, jelikož výraz ὁ ἐλάχιστος „nejnepatrnější“ by mohl poukazovat rovněž na pořadí se zřetelem na váženost (důstojnost).

¹³⁴ Výraz Κηφᾶς je transkripce aramejského slova כִּפְּאִי, které znamená „skála“. Jméno Κηφᾶς se objevuje v Novém zákoně celkem 9krát (Jan 1,42; 1 Kor 1,12; 3,22; 9,5; 15,5; Gal 1,18; 2,9.11.14). Řecký překlad tohoto jména Πέτρος, s kterým se obvykle setkáváme v evangeliích a ve Skutcích apoštolů (Mt 23; Mk 20; Lk 19; Jan 34; Sk 56), se pak v Novém zákoně vyskytuje už jen v Gal 2,7.8; 1 Petr 1,1; 2 Petr 1,1. V aramejštině není tento výraz (כִּפְּאִי) dosvědčen jako vlastní jméno (srov. O. CULLMANN, „Πέτρος, Κηφᾶς,“ *ThWNT*, sv. 6, s. 100. R. PESCH, „Κηφᾶς,“ *EWNT*, sv. 2, sl. 721, uvádí možné použití כִּפְּאִי v papýrech z Elefantiny). Jméno Σίμων „Šimon“ k označení Petra v Pavlových listech nenalezneme, setkáváme se s ním v Novém zákoně pouze v evangeliích a ve Skutcích (Mt 9; Mk 11; Lk 17; Jan 25; Sk 13). Podle svědectví evangelií bylo Šimonovi jméno Πέτρος uděleno Ježíšem (Mk 3,16; srov. Jan 1,42; Mt 16,18).

¹³⁵ Skutečnost, že se evangelia nezmiňují obšírně o tomto zjevení Petrovi, může být způsobena úsilím židokřesťanů omezit hodnotu zjevení pro odůvodnění apoštolského úřadu. Srov. CULLMANN, „Πέτρος, Κηφᾶς,“ s. 104.

¹³⁶ ROBERTSON – PLUMMER, *A Critical and Exegetical Commentary on the First Epistle of St. Paul to the Corinthians*, s. 338 poukazují na skutečnost, že Pavel jak s Petrem, tak s Jakubem byl v osobním kontaktu (Gal 1,18–19), a tudíž byl sám přímo informován o jejich velikonočních zážitcích.

¹³⁷ S označením δώδεκα pro okruh Ježíšových učedníků se kromě Sk 6,2 setkáváme velmi často v evangeliích (Mt 10,1.2.5; 11,1; 20,17; 26,14.20.47; Mk 3,14.16; 4,10; 6,7; 9,35; 10,32; 11,11; 14,10.17.20.43; Lk 6,13; 8,1; 9,1.12; 18,31; 22,3.47; Jan 6,67.70.71; 20,24). Ježíš si tuto skupinu vytvořil (Mk 3,14) a nazval těchto dvanáct učedníků apoštoly (Lk 6,13; srov. Mt 10,2).

¹³⁸ My sice víme o doplnění apoštolského kruhu Matějem (Sk 1,21–26), avšak pak by tato událost musela nastat mezi zjevením Petrovi a zjevením okruhu Dvanácti.

nácti“ (Mt 26,14; Mk 14,10; Lk 22,3). Kdy, kde a jak toto zjevení „Dvanácti“ nastalo, rovněž není blíže v textu uvedeno. Obsáhlé dosvědčení zjevení vzkříšeného Krista okruhu učedníků nebo „Dvanácti“ (popř. „Jedenácti“) v evangelní tradici (Mt 28,16–20; Lk 24,36–53; srov. Mk 16,7; Jan 20,19–29) nicméně dává rozpoznat, že toto zjevení zastávalo zvláštní důležitost. Někoho možná napadne, proč se v této prastaré formulaci tradice neobjevuje žádná zmínka o zjevení vzkříšeného Krista ženám. Zdá se, že je to zapříčiněno jak chybějícím zájmem o poskytnutí přesného záznamu historické události,¹⁴⁰ tak také tehdejšími okolnostmi, kdy ženy neplatily za hodnověrné svědky (srov. např. Lk 24,11; Mk 16,8).¹⁴¹

6.2.2.2 Další svědkové zjevení vzkříšeného Krista (15,6–7)

K vyjmenovaným dvěma svědkům zjevení Vzkříšeného z formule tradice (1 Kor 15,5) apoštol Pavel připojuje další, kteří jsou mu známi. Nejprve uvádí ἑπειτα ὡς θη ἐπάνω πεντακοσίους ἀδελφοίς ἐφάπαξ „potom se ukázal více než pěti stům bratří najednou“ (1 Kor 15,6a). Uvozující slovo ἑπειτα „pak“ je zde třeba chápat stejně jako εἴτα v 1 Kor 15,5 ve významu časovém. Výraz ἀδελφοί „bratři“ je prvokřesťanské označení věřících, které zřejmě zahrnuje i ženy (srov. Flp 4,1–2; Sk 16,40).¹⁴² Lze však též počítat s tím, že je zde uveden údaj o seznamu právoplatných svědků, který by se pak omezoval pouze na muže.¹⁴³ Formulace „více než pěti stům“ každopádně poukazuje na velký počet, který však není nezbytné chápat naprosto doslovně stejně jako jiné číselné údaje z antiky doložené jak v biblické (srov. např. Mk 6,44 par.; 1 Král 7,32; 2 Mak 14,39), tak profánní literatuře.¹⁴⁴ Již příslovce ἐπάνω „více než“ naznačuje, že se jedná o zaokrouhlený počet. Zvláště působí údaj ἐφάπαξ „najednou“, který dává najevo, že se jednalo o jedno zjevení před velkým počtem osob. Ve shodě s předchozími údaji o svědčích zjevení vzkříšeného Krista i zde nejsou uvedeny bližší okolnosti této události, tj. kde (v Jeruzalémě nebo v Galileji),¹⁴⁵ kdy (před nebo po letnicích)¹⁴⁶ a jakým způsobem toto zjevení nastalo. Toto zjevení není nikde zmíněno v Novém zákoně. Vyprávění o doplnění apoštolského kruhu v Sk 1,21–23 pouze předpokládá, že kromě Dvanácti byli ještě další svědkové vzkříšeného Krista. Zjevení zmíněné v 1 Kor 15,6 bylo někdy ztotožňováno

¹³⁹ Takto např. W. F. ORR – J. A. WALTHER, *1 Corinthians: A New Translation, Introduction with a Study of the Life of Paul, Notes, and Commentary*, AncB 32, Garden City: Doubleday, 1976, s. 321; LANG, *Die Briefe an die Korinther*, s. 212; WOLFF, *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*, s. 370.

¹⁴⁰ KREMER, „Auferstehung Christi,“ LThK, sv. 1, Freiburg: Herder, 1993, sl. 1180, uvádí: „Den Angaben über eine Ostererscheinung von Frauen besonders vor Maria Magdala (Mt 28,8ff; Joh 20,11–18) wird in der neueren Forschung eine größere Verankerung in der Historie zugeschrieben als früher.“

¹⁴¹ Srov. KLAUCK, *1 Korintherbrief*, s. 110.

¹⁴² Na tuto skutečnost upozorňuje např. FEE, *The First Epistle to the Corinthians*, s. 730.

¹⁴³ Z vyjádření „více než pěti stům bratří najednou“ nelze v žádném případě vyvozovat, že tento velký počet bratří bylo již křesťany před udělením zjevení, nýbrž že se jednalo o osoby, které v čase vzniku tohoto textu byli křesťany.

¹⁴⁴ Srov. SCHRAGE, *Der erste Brief an die Korinther*, sv. 4, 1 Kor 15,1–16,24, s. 55, pozn. 196.

¹⁴⁵ Možnost zjevení v Galileji by podporovala skutečnost, že tam byl Ježíš známý širšímu okruhu lidí. Srov. dále E. E. F. BISHOP, „The Risen Christ and the Five Hundred Brethren (1 Kor XV 6),“ CBQ 18 (1956): 341–344; O. KUSS, *Die Briefe an die Römer, Korinther und Galater*, RNT 6, Regensburg: Pustet, 1940, s. 185. Eventualitu zjevení v Jeruzalémě upřednostňuje např. A. STROBEL, *Der erste Brief an die Korinther*, ZBK, Zürich: Theologischer, 1989, s. 233.

¹⁴⁶ Srov. GRASS, *Ostergeschehen und Osterberichte*, s. 101 tvrdí, že toto nastalo po letnicích, kdy okruh křesťanů byl již tak velký, že se vzkříšený Kristus mohl zjevit při shromáždění takovéto velké skupiny. Toto zjevení lokalizuje do Jeruzaléma.

s událostí v Mt 28,16–20,¹⁴⁷ což je velmi nepravděpodobné. Snaha ztotožnit zjevení vzkříšeného Pána „více než pěti stům bratřím najednou“ s událostí letnic v Sk 2,1–13¹⁴⁸ není doložitelná přesvědčivými argumenty. Text Sk 2,1–13 nezmiňuje zjevení vzkříšeného Krista a rovněž nelze vysvětlit spojitost mezi údajem o „pěti stech bratřích“ a počtem osob o letnicích (Sk 1,15: sto dvacet osob; Sk 2,14: dvanáct apoštolů).¹⁴⁹

Skutečnost, že zjevení vzkříšeného Krista před takovýmto velkým počtem osob opravdu nastalo a že je ověřitelné, dokládá apoštol Pavel slovy ἐξ ὧν οἱ πλείονες μένουσιν ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ ἐκοιμήθησαν: „většina z nich dosud žije, někteří však už zesnuli“ (1 Kor 15,6b).¹⁵⁰ I když působí překvapivě, že zjevení vzkříšeného Krista před takovýmto velkým počtem osob, které bylo přezkoumatelné v době sepsání 1 Kor (tj. v roce 55–56) skrze žijící svědky této události, není nikde zmíněno v evangelní tradici, přesto neexistuje žádný pádný důvod, kvůli kterému bychom měli Pavlovo svědectví pokládat za nevěrohodné. V každém případě s ohledem na ještě žijící svědky je třeba počítat s tím, že toto zjevení skutečně nastalo a pokládat ho za spolehlivé a hodnověrné. Zmínka o tomto zjevení zastává především funkci potvrzení vzkříšení Krista. Konstatované zjevení Vzkříšeného lze ověřit. Kdo chce, může se dotázat těch, kdo ještě žijí.¹⁵¹

Ve výčtu svědků, kterým se vzkříšený Kristus ukázal, je dále uveden „Jakub“. Formulace je opět uvedena výrazem ἐπειτα „potom“. Tímto Jakubem není syn Zebedeův,¹⁵² nýbrž Jakub, který je totožný s Jakubem, o kterém se zmiňují Skutky apoštolů v souvislosti s jeruzalémskou církevní obcí (Sk 12,17; 15,13; 21,18). Apoštol Pavel ho nazývá „bratrem Páně“ (Gal 1,19), společně s Petrem a Janem ho řadí k „uznávaným sloupům“ (Gal 2,9), a poukazuje na jeho vlivné postavení (Gal 2,14). Jako jeden z „jeho bratří“ snad náležel podle Sk 1,14 již ke křesťanskému společen-

¹⁴⁷ ROBERTSON – PLUMMER, *A Critical and Exegetical Commentary on the First Epistle of St. Paul to the Corinthians*, s. 337.

¹⁴⁸ Takto např. G. LÜDEMANN, *Die Auferstehung Jesu: Historie: Erfahrungen, Theologie*, Stuttgart: Radius-Verlag, 1994, s. 116–124.

¹⁴⁹ WILCKENS, *Auferstehung*, s. 29 se domnívá „dass es sich um Anhänger Jesu handelt, die sich auf die Erscheinungen vor Petrus und den Zwölf hin zu einer nachösterlichen Jüngergemeinde Jesu selbst zur endzeitlichen Heilsgemeinde erklärt worden war.“

¹⁵⁰ KREMER, *Das älteste Zeugnis von der Auferstehung Christi*, s. 72 upozorňuje na možnost chápání μένειν „zůstat“ jako touhu křesťanů „zůstat“ až do parúzie, tj. druhého příchodu Pána (srov. Jan 21,22–23; 1 Sol 4,15), což nepřesvědčuje, protože zůstání až do parúzie odporuje výslovné časové vymezení „až doposud“. Sloveso μένω, které má základní význam „zůstat“, v našem textu překládáme ve shodě s jeho užíváním v prvotní církvi vyjádřením „být naživu, žít“. V takovém významu je toto sloveso používáno rovněž v profánní řečtině, srov. doklady v BAUER, *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur*, sl. 1021. O. GLOMBITZA, „Gnade – das entscheidende Wort: Erwägungen zu I. Kor. XV,1–11. Eine exegetische Studie“ NT 2 (1958): 285–286 se pokouší κοιμάω metaforicky vztahovat na nedostatečnou schopnost vytrvalosti ve víře. Takováto interpretace nepřesvědčuje. Sloveso κοιμάω „spát“ první křesťané používali (v souladu s řeckým užíváním) jako eufemistické označení „smrti“ (Jan 11,11; Sk 7,60; 13,36; 1 Kor 7,9; 11,30; 15,20.51; 1 Sol 4,13–15; 2 Petr 3,4). Srov. dále BAUER, *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur*, sl. 890.

¹⁵¹ MERKLEIN – GIELEN, *Der erste Brief an die Korinther: Kapitel 11,2–16,24*, s. 285; FITZMYER, *First Corinthians*, s. 550–551. Názor, podle kterého by zmínka o zesnulých poukazovala na již očekávané vzkříšení zemřelých křesťanů, není přesvědčivý (takto např. H.-W. BARTSCH, „Die Argumentation des Paulus in 1 Cor 15,3–11,“ ZNW 55 (1964): 272; H. CONZELMANN, *Der erste Brief an die Korinther*, KEK 5, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1969, s. 304; SELLIN, *Der Streit um die Auferstehung der Toten*, s. 241–242).

¹⁵² E. B. ALLO, *Saint Paul: Première épître aux Corinthiens*, EtB, Paris: Gabalda, 1934, s. 392.

ství před událostí letnic.¹⁵³ O zjevení vzkříšeného Krista Jakubovi se nezmiňují ani evangelia a ani Skutky apoštolů. Teprve apokryfní spis Evangelium Hebrejců, který vznikl v první polovině druhého století v Egyptě, uvádí tuto událost.¹⁵⁴ Často se předpokládá, že toto zjevení vzkříšeného Krista bylo spojeno s jeho obrácením.¹⁵⁵ Během Ježíšova pozemského působení nepatřil mezi Ježíšovy přívržence (srov. Mk 3,21; Jan 7,3–5).¹⁵⁶ Zmínka o zjevení vzkříšeného Krista Jakubovi si zaslouží mimořádné pozornosti, zvláště když uvážíme, že Pavlovo zvěstování evangelia bylo Jakubem hodnoceno minimálně s postojem nedůvěry.¹⁵⁷

Vyjádření „pak všem apoštolům“ se nachází v určitém napětí s předchozím vyjádřením v 1 Kor 15,5: „potom Dvanácti“. Lze chápat „apoštoly“ a „Dvanáct“ jako totožné skupiny?¹⁵⁸ Tak jako Jakub nepatří k „Dvanácti“, tak také nenáleží do zmíněné skupiny „apoštolů“.¹⁵⁹ Zde je třeba dodat, že výraz apoštol není v Novém zákoně vždy použit pouze pro skupinu dvanácti Ježíšových učedníků.¹⁶⁰ Pro Lukáše je tento výraz vyhrazen Dvanácti, kteří jsou svědky Ježíšova veřejného působení a rovněž svědky jeho zjevení po vzkříšení. Ve Sk 14,4.14 jsou Pavel s Barnabášem označeni jako apoštolové, i když autor Sk jinak nikdy Pavla takto nenazývá. Pavel se opětovně sám domáhá titulu apoštol, zatímco takto nenazývá své nejbližší spolupracovníky, tj. Timoteje, Tita atd. Očividně bylo pro Pavla předpokladem k titulu apoštol setkání se vzkříšeným Kristem (srov. 1 Kor 9,1; Gal 1,15–16). V Pavlových listech se setkáváme na několika místech s použitím výrazu ἀπόστολος: ve Flp 2,25 je takto označen Epafrodit, v 2 Kor 8,23 je použit pro „vyslance církvi“, v Řím 16,7 je použit tento titul pro prvokřesťanské misionáře Andronika a Junii,¹⁶¹ kteří se stali křesťany ještě před Pavlem. Ve spisech poapoštolské doby ἀπόστολος slouží k ozna-

¹⁵³ O jeho smrti se zmiňuje Josephus Flavius, který uvádí, že byl z příkazu velekněze Annana II. ukamenován (srov. *Ant.* 20,200).

¹⁵⁴ *Novozákonní apokryfy*, sv. 1, *Neznámá evangelia*, s. 191: „Pán však, když předal knězovu služebníku lněné plátno, šel k Jakubovi a zjevil se mu (Jakub totiž přísahal, že nebude jíst chléb od té hodiny, kdy pil z kalicha Páně, dokud ho neuvidí, jak vstává z mrtvých). A opět o něco dále: ‚Přineste,‘ praví Pán, ‚stůl a chléb.‘ A ihned se dodává: Vzal chléb a požehnal a rozlámal a podal Jakubovi Spravedlivému a řekl mu: ‚Můj bratře, jez svůj chléb, neboť Syn člověka vstal z mrtvých.‘“

¹⁵⁵ Srov. např. H. CONZELMANN, *Geschichte des Urchristentums*, GNT 5, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1989, s. 28 a 137.

¹⁵⁶ GRASS, *Ostergeschehen und Osterberichte*, s. 102 uvádí: „Daß Jakobus und weitere Brüder Jesu glaubten und sich zu ihrem Bruder als Auferstandenen bekannten, ist ein starkes Argument für die überwältigende Wirklichkeit des Auferstandenen. Denn hier musste ja nicht die frühere ablehnende Haltung irgend jemandes überwunden werden, sondern die Haltung derer, di ihn während seines ganzen Lebens gekannt hatten.“

¹⁵⁷ E. BÄMMEL, „Herkunft und Funktion der Traditionselemente in 1 Kor 15,1–11,“ s. 412 se domnívá, že „lidé z Jakubova okolí“ (Gal 2,12) jsou v 1 Kor 1,12 označeni jako οἱ τοῦ Χριστοῦ, a že tito učinili představeným své komunity Jakuba, Ježíšova příbuzného.

¹⁵⁸ Takto např. P. WINTER, „1 Corinthians XV 3b–7,“ NT 2 (1957): 145. K. HOLL, *Gesammelte Aufsätze zur Kirchengeschichte*, sv. 2, Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1928, s. 49 vyjádření „všem apoštolům“ chápe omezené pouze na Dvanáct a Jakuba.

¹⁵⁹ Srov. LANG, *Die Briefe an die Korinther*, s. 213; KREMER, *Der erste Brief an die Korinther*, s. 331. Naproti tomu N. BAUMERT, *Sorgen des Seelsorgers: Übersetzung und Auslegung des Korintherbriefes*, Würzburg: Echter, 2007, s. 272 počítá „bratra Páně“ mezi apoštoly (srov. též WENDLAND, *Die Briefe an die Korinther*, s. 123; SCHRAGE, *Der erste Brief an die Korinther*, sv. 4, 1 Kor 15,1–16,24, s. 58, pozn. 212).

¹⁶⁰ Důkladně tuto problematiku projednává L. TICHÝ, „Pojem ‚apoštol‘ v Novém zákoně,“ *Studia theologica* 8 [2] (2002): 1–10.

¹⁶¹ Viz dále např. J. A. FITZMYER, *Romans: A New Translation with Introduction and Commentary*, AncB 33, New York: Doubleday, 1993, s. 737–738.

čení potulných misionářů (srov. *Didache* 11,4–6). Z uvedeného je vidět, že výraz apoštol neměl v prvokřesťanské době jasné jednotné použití.

Apoštol Pavel zná okruh „apoštolů“, který je rozsáhlejší než okruh „Dvanácti“, avšak který rovněž není možné jednoduše vztáhnout na skupinu „pěti set“ svědků zjevení vzkříšeného Krista. Lze se domnívat, že vyjádření τοῖς ἀποστόλοις πάνσιν „všem apoštolům“ v 1 Kor 15,7 označuje ty, kteří byli svědky zjevení vzkříšeného Krista a kteří kromě toho dostali zvláštní pověření. V každém případě zmínkou o apoštolech v 1 Kor 15,7 není jmenována skupina totožná s „Dvanácti“ v 1 Kor 15,5, přitom ale samozřejmě nelze vyloučit, že se tyto dvě skupiny částečně překrývají, tj. skupina „všech apoštolů“ může v sobě zahrnovat rovněž skupinu „Dvanácti“.¹⁶² O nějakém vlastním zjevení vzkříšeného Krista „všem apoštolům“ se v evangelní tradici a ve Sk neobjevuje žádná výslovná zmínka či odkaz. Přesto však určité nářky můžeme vypořádat v Lk 24,33, kde je řeč o „Jedenácti a těch, kdo byli s nimi“. Neexistuje žádný důvod ke zpochybnění údajů o osobách, kterým se vzkříšený Kristus zjevil. Dvě nejdůležitější z nich, Petr a Jakub, které jsou zde jmenovány, Pavel osobně znal.

6.3 Pavlovo osobní svědectví o vzkříšení Krista (15,8)

Ve verši 1 Kor 15,8 se nakonec uvádí sám Pavel jako svědek zjevení vzkříšeného Krista.¹⁶³ Zmínka o zjevení není uvedena jako předchozí formulace pomocí výrazu ἐπειτα „potom“, nýbrž s použitím vyjádření ἐσχάτον δὲ πάντων „poslední ze všech“. Není zcela přesné překládat tuto formulaci „poslednímu ze všech“, jelikož v tomto případě by řecký text vyžadoval dativ ἐσχάτῳ. Výraz je spíše třeba vztáhnout společně s πάντων adverbialně k slovesu ὤφθη „ukázal se“.¹⁶⁴ Apoštol Pavel tímto vyjádřením dává najevo, že se Kristus „naposledy“ ukázal jemu, tzn. že se jednalo o zcela poslední zjevení vzkříšeného Krista.¹⁶⁵ Je pravda, že Pavel již žádné pozdější zjevení nezmiňuje. Ve shodě s předchozími sděleními o zjevení vzkříšeného Krista znovu nepodává bližší informace ohledně místa, doby a povahy tohoto zjevení, které se mu dostalo. Je však zcela zřejmé, že má na mysli událost u Damašku, kterou staví na stejnou rovinu se zjeveními Krista, která nastala bezprostředně po jeho vzkříšení.

V souvislosti se zjevením, které se mu dostalo, se Pavel označuje výrazem ἑκτρωμα, který zahrnuje význam „nedochůdce, potrat“.¹⁶⁶ Jedná se o *hapax legomenon* v Novém zákoně. Tento tvrdý výraz zde používá Pavel, pokud ho nepřebírá z nadávky svých protivníků,¹⁶⁷ aby buď vyjádřil své mimořádné a nezvyklé „zroze-

¹⁶² P. WINTER, „1 Corinthians XV 3b–7,“ *NT* 2 (1957): 149 se domnívá, že formulace „Jakubovi, pak všem apoštolům“ je duplikát k formulaci „Petrovi a potom Dvanácti“. Takovouto domněnku však nelze dokázat.

¹⁶³ Pavel je jediným novozákonním autorem, který tvrdí, že se osobně setkal se vzkříšeným Kristem.

¹⁶⁴ BAUER, *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur*, sl. 636.

¹⁶⁵ Takto WOLFF, *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*, s. 373; MERKLEIN – GIELEN, *Der erste Brief an die Korinther: Kapitel 11,2–16,24*, s. 288.

¹⁶⁶ Srov. L. TICHÝ, *Slovník novozákonní řečtiny*, Olomouc: Jiří Burget, 2001, s. 54.

¹⁶⁷ Srov. P. W. SCHMIDEL, *Die Briefe an die Thessalonicher und Korinther*, HC 2/1, Tübingen: J. C. B. Mohr, 1892, s. 187.

ní“ křesťanem¹⁶⁸ nebo aby se zřetelem na svou dřívější činnost pronásledovatele (1 Kor 15,10b) poukázal na skutečnost, že se vůbec nehodí do řady svědků zjevení a v krajní poníženosti se tak označil „nestvůra od narození“.¹⁶⁹

6.4 Důsledky Pavlova setkání se vzkříšeným Kristem (15,9–10)

Pavlova slova v 1 Kor 15,9–10 mohou vzbudit údiv. On totiž nerozvádí, jak pramálo si zasloužil zjevení vzkříšeného Krista, nýbrž poukazuje na svou nehodnost povolání za apoštola. Pavel zde tedy dává zřetelně najevo, že pro něho být apoštolem a být svědkem zjevení vzkříšeného Krista patří nerozlučitelně k sobě (srov. 1 Kor 9,1). Setkání se vzkříšeným Kristem nebylo pro Pavla samoúčelné, nýbrž podle jeho vlastního úsudku zároveň též uvádí do chodu jeho apoštolské poslání. Když se označuje za „nejnepatrnějšího z apoštolů“ (15,9) a k tomu hned dodává, že není hoden, aby byl nazýván „apoštolem“, vůbec tím nemyslí, že by byl nezpůsobilým, aby byl nazván apoštolem. Své nynější tvrzení odůvodňuje tím, že pronásledoval „Boží církev“. Zdá se, že Pavel s označením „Boží církev“ přejímá zažitý výraz, který pro sebe používalo společenství křesťanů v Jeruzalémě a který byl přijat též sousedními křesťanskými společenstvími (srov. 1 Sol 2,14).

Vyjádřením χάριτι ᾧ θεοῦ εἰμι ὅ εἰμι, „ale Boží milostí jsem to, co jsem“ (15,10a) dává Pavel najevo, že za povolání za apoštola nevďečí vlastnímu horlivému zachovávaní Zákona (srov. Gal 1,14; Flp 3,4–5), nýbrž nezasloužené milostivé náklonnosti Boha a Ježíše Krista (srov. Gal 1,1.15–16). To, kým Pavel nyní je, tj. že mu bylo uděleno zjevení vzkříšeného Krista a že byl povolán za apoštola, je jen a jen dílo Boží milosti (srov. 1 Kor 15,10). On nyní může zmínit, že se namáhal daleko více než všichni ostatní,¹⁷⁰ protože se nejedná o jeho dílo a zásluhu, nýbrž o působení Boží milosti s ním (15,10). V žádném případě se zde nelze dotazovat na procentuální rozložení podílu milosti a lidského konání. To, co všechno Pavel vykonal, bylo zcela dílem Boží milosti, která však rovněž vyžadovala jeho úplné nasazení.¹⁷¹ Takto dává najevo, že je naprosto vyloučeno, aby se někdy domáhal svých vlastních zásluh. On se může jediné chlubit „v Pánu“ (1 Kor 1,31; 2 Kor 10,17) nebo „vlastními slabostmi“ (2 Kor 12,9), které, jak se zdá, přímo podporují působení Kristovy moci.

6.5 Všeobecné uznání Pavlova evangelia (15,11)

Slovy εἴτε οὖν ἐγὼ εἴτε ἐκεῖνοι, οὕτως κηρύσσομεν καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε „ale ať už já, nebo oni, takto říkáme a takto jste uvěřili“ (1 Kor 15,11), která tvoří závěr

¹⁶⁸ LANG, *Die Briefe an die Korinther*, s. 214; J. SCHNEIDER, „ἐκτρομα“, *ThWNT*, sv. 2, s. 464.

¹⁶⁹ Srov. LIETZMANN, *An die Korinther I.II*, s. 78; A. STROBEL, *Der erste Brief an die Korinther*, ZBK, Zürich: Theologischer Verlag, 1989, s. 235; THISELTON, *The First Epistle to the Corinthians*, s. 1208; WOLFF, *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*, s. 374; MERKLEIN – GIELEN, *Der erste Brief an die Korinther: Kapitel 11,2–16,24*, s. 290.

¹⁷⁰ Sloveso κοπιᾶω „namáhat se“ společně s výrazem κόπος „námaha, těžká práce“ Pavel používá skoro jako *terminus technicus* k vyjádření misijní činnosti (Gal 4,11; Flp 2,16; srov. Řím 16,6.12; 1 Kor 16,16), která je často spojena s namáhavou ruční prací a rozličnými těžkostmi (1 Kor 4,11–13; 2 Kor 4,7–12; 6,4–10; 11,23–29; 12,10). Srov. F. HAUCK, „κόπος, κοπιᾶω“, *ThWNT*, sv. 3, s. 827–829; H. FENDRICH, „κόπος“, *EWNT*, sv. 2, s. 760–761; P. ZAHRADNÍČEK, „Kopos“. *Namáhavá práce v Pavlových listech a ve starověkém kontextu*, Brno: Petr Veselý, 2004.

¹⁷¹ MERKLEIN – GIELEN, *Der erste Brief an die Korinther: Kapitel 11,2–16,24*, s. 292.

perikopy, Pavel zdůrazňuje, že se jeho zvěstování evangelia shoduje se zvěstováním všech právě vyjmenovaných svědků zjevení vzkříšeného Krista (1 Kor 15,3–7)¹⁷² a rovněž je v souladu s tím, co Korinťané přijali za vlastní, když uvěřili (1 Kor 15,1–2).¹⁷³ Na tuto skutečnost upozorňuje dvakrát zmíněný a přízvučný výraz οὕτως „tak“. Z věcného hlediska je vyjádřeno v 1 Kor 15,11 to samé, co bylo sděleno na začátku perikopy v 1 Kor 15,1–2. Evangelium, které nyní Pavel znovu Korinťanům zvěstuje,¹⁷⁴ je tedy v souladu s evangeliem, které zvěstují druzí, je chráněno autoritou těch, na kterých se zakládá tradované evangelium, a rovněž se shoduje s tím, co Korinťané již kdysi od Pavla slyšeli.

7. ZÁVĚREČNÉ SHRNTÍ

V 1 Kor 15,1–11 apoštol Pavel připomíná křesťanům v Korintu známou pravdu, kterou jim již hlásal (15,1) a kterou již znají (15,11). Znovu je musí učit základní skutečnosti, kterou kdysi přijali za vlastní. Nejedná se však o žádné nevýznamné poselství, nýbrž o evangelium, skrze které lze dosáhnout spásy, pokud se ho člověk drží přesně tak, jak bylo zvěstováno (15,2). Ve svém kázání Pavel předal Korinťanům to, co sám přijal. Jeho zvěstování bylo tedy předáním tradice, kterou přijal za vlastní (1 Kor 15,3a). Jeho kázání se tak nachází ve shodě s učením prvotní církve (srov. 1 Kor 15,11). Na závažnost a význam toho, co nyní apoštol Pavel sděluje, poukazuje formulace ἐν πρώτοις „především“ (15,3a). On takto dává najevo, že to, co zvěstuje, zastává prvořadou důležitost, a upozorňuje tak na existenci hierarchie pravd víry. Obsahem Pavlem tradovaného evangelia je výpověď o čtyřech skutečnostech týkajících se Krista: o jeho smrti, jeho pohřbu, jeho vzkříšení a jeho zjevení (15,3b–5.6–7.8). Pavlem citovaná tradice je lidským pokusem vyjádřit slovy tajemství Ježíšovy smrti a vzkříšení, které převyšuje veškeré chápání člověka. Co je zde o Kristu zvěstováno, se netýká pouze nějaké významné postavy dějin, nýbrž toho, na něž se celé Písmo vztahuje a v němž dochází Boží plán spásy svého definitivního naplnění. Nejdůležitější pomocí k dosvědčení hodnověrnosti zvěstovaného evangelia je výčet očitých svědků, kteří byli známými osobami a kteří zastávali významné postavení v prvotní církvi (15,5–7). K těmto svědkům se smí Pavel rovněž počítat (15,8). On tedy není pouze příjemce této tradice a její předavatel, nýbrž sám je rovněž očitým svědkem a garantem skutečnosti, která je základem této tradice.

Apoštol Pavel a prvotní církev, jejíž svědectví přijal a předává dále, zvěstují s pevným přesvědčením, že dějinná událost s Kristem, který zemřel, byl pohřben, byl vzkříšen a zjevil se vybraným svědkům, je naplněním starozákonních zaslíbení Božího plánu spásy. Neochvějné držení se této zvěsti přináší člověku spásu.

¹⁷² Použití ἐτε – ἐτε je u Pavla velmi časté. V Novém zákoně se s ním setkáváme jen u něj a v literatuře s ním spojené (srov. např. 1 Kor 3,22; 8,5; 10,31; 12,13; Ef 6,8; Kol 1,20).

¹⁷³ Aorist ἐπιστεύσατε znamená zde stejně jako v 1 Kor 15,2: stát se věřícím.

¹⁷⁴ Výraz κηρύσσομεν „kážeme“ v 1 Kor 15,11 je třeba chápat ve smyslu εὐαγγελίζομαι „zvěstovat evangelium“. WOLFF, *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*, s. 375 k tomu uvádí: „Auffällig ist, dass dem Präsens κηρύσσομεν die Aoristform ἐπιστεύσατε korrespondiert. Paulus anerkennt damit zwar die einstige Bekehrung der Korinther, vermeidet es aber anscheinend, ihnen einen derzeitigen Glauben an den Auferweckten zuzusprechen; vermutlich klingt der eingangs geäußerte Vorbehalt (V.2) an.“

The Testimony to the Resurrection of Jesus in 1 Cor 15:1–11

Key words: Apostle Paul; 1 Corinthians; Jesus Christ; Resurrection; Gospel

Abstract: The death and resurrection of Jesus are not only the heart of the Christian profession of faith but are also the main themes of the Church's preaching. This is witnessed by the apostle Paul in his First Letter to the Corinthians (ca. 55 A.D.) which contains in 1 Cor 15:1–11 what seems to be the oldest Christian profession of faith. This passage, including 1 Cor 15:3b–5, is presented by Paul as the kernel of the Gospel which he himself received and which he in turn preached to others. In this way, Paul demonstrates that Christian preaching is essentially the "transmission of the Gospel!" Transmitted in this fashion, the Gospel centers on four realities concerning Christ: his death, burial, resurrection and subsequent apparitions as the Risen Christ (15:3b–8). It is important that the authenticity of the Gospel preached in his fashion can be testified to by eye-witnesses, well-known personalities and holders of responsible positions in the early Church (15:5–7). Paul is able to count himself among these witnesses (15:8). Holding firmly to the message of the Gospel, proclaimed by Paul and the early Church (15:11), brings salvation to every human being.

Doc. Petr Mareček, Th.D.
Katedra biblických věd
Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého
Univerzitní 22
771 11 Olomouc